زنجیرەی بابەتە هەنوکەییەکان

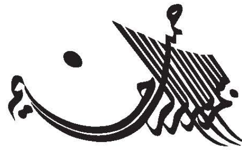
ئەلقەی شازدەهەم

لێکۆڵینەوەیەک لەبارەی

هەبوون و نەبوونی

نەسخ لە قورئاندا

عەلی باپیر

لێکۆڵینەوەیەک لەبارەی هەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئاندا

له تۆڕه كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir1

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

راگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

لێكۆڵینەوەیەك لەبارەی
هەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئاندا

عەلی باپیر

بۆ بڵاوكردنەوە و ڕاگەیاندن

ناوی کتـێـب: توێژینەوەیەک لە بارەی: هەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئان دا

نوســـەر: عەلی باپیر

بـــڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر

خـــەت: نەوزاد کۆیی

نەخشەشازی ناوەوە: عزالدين محمد عمر

بـــەرگ: أمين مخلص

نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٣٣ك – ٢٠١٢ز

تـــیراژ: ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (٩٥٣)ی ساڵی (٢٠١١)ی پێی دراوە

نوسینگەی تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن
هەولێر – شەقامی دادگا – ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
www.tafseer-pub.com
tafseeroffice@yahoo.com
Mob:0750 460 51 22
Tel: 066 25 18 138

www.al-tafseer.com

چاپکردنی پێشووی کتێبەکانم بە نۆبە بە گوێرەی توانا و هەل و مەرجی ئەو ڕۆژگارە بوو . وە لەمێژ بوو هیوام وابوو شێوەی چاپکردنێکی وایان بۆ بڕەخسێ کە مایەی بەهرە لێوەرگرتنی زیاتری خوێنەران بێ . جا ئێستا سوپاسی خوای بەخشەر دەکەم کە نووسینگای تەفسیر بەو کارە هەڵسا . خوا بەرەکەتی بخاتە ئیش و کاریانەوە و کۆمەکیان بێت ، منیش سوپاسیان دەکەم .

عەلی باپیر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وصحبه والاه

بەندە (د) ئەم علی باپیر، ڕێز ماموستا مخلص و

نووسینگەی تەفسیرم تەخویل کرد بۆ چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانم، خوا ڕەنجەکەم پیرۆز زیاتر

بخاتە ئیشی وەکارهاتووە.

وە جگە لەوان هیچکەسێکی تر مافی چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانی بەندەی نیە.

ع

علی باپیر

١١ ربیع الثانی ١٤٢٦

١٩/٥/٢٠٠٥

هەولێر

نێـوەڕۆك

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿... وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾﴾ فصلت، واته: وه بێگومان (ئەم قورئانە) کتێبێکی بالادەستە. هەڵەو ناهەقیی نە لە پێش دەستییەوە نە لەدوایەوە ڕووی تێناکات، لەلایەن (خوای) کاربەجێی ستایشکراوەوە نێرراوەتە خوار.

پێشكەشی

بەو كەسانەی، كە وەك بۆ كتێبی خوای بەرزو مەزن شایستەیە دەیخوێننەوەو بیری لێدەكەنەوەو تێوەی ڕادەمێننو، لە ژیانی تاكیی و خێزانیی و كۆمەڵایەتیی و سیاسییان دا پێیەوە پابەند دەبنو، بەپێی توانا فەرمانەكانی بەجێ دێنن و، بە هیچ شێوەیەك سنوورەكانی نابەزێنن.

پێشەكی

الحَمْدُ للّه رَبّ العَالَمِين، وَالصلاةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى نَبيِّ اللّه الخَاتم و رسوله الأكرم مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أجْمَعِين صَحْبَاً وَأزْوَاجاً وَقرابةً والتابعين لَهُم بأحسان إلى يوم الدّين.

مەسەلەی نەسخكرانەوە، یان نەكرانەوەی هەندێك لە ئایەتەكانی قورئان یەكێكە لەو مەسەلانەی، كە لە مێژە لەنێو زانایانی ئیسلام دا مشتومڕو ڕاجیایی لەسەر دروست بووە، ئێستاش بەردەوامە.

جا لە سۆنگەی ئەوەوە، كە بە لابراو (منسوخ) دانانی ئایەتەكانی قورئان بەو چەمكە باوو زانراوەی، كە زانایانی پاشین بەكاریانهێناوە، كە بریتیە لە:

لابردنی حوكمێكی پێشتر بە حوكمێكی دواتر (إزالة حُكمٍ سَابق بحُكمٍ لاَحِق)، گەلێك جار بۆتە مایەی بەهەڵە داچوون لەبارەی هەندێك یاسای گرنگی شەریعەتەوە، لە زۆر بواری دینداریی دنیاداریی‌دا، بۆیە بە پێویستم زانی كە لێكۆڵینەوەیەك لەوبارەوە بكەم و، سەرەنجام ئەم بەرهەمەی لێدەرچوو، كە هیوادارم مایەی بەرچاو ڕوونكردنەوەی زۆر كەس‌و ڕاستكردنەوەی هەڵوێستی هەڵەو لاریان بێ، بەرانبەر قورئانی بەرزو مەزن و ئایەتە بەهێزو پێزەكانی.

هەر لەم پێشەكییەش دا بیروڕاو هەڵوێستی خۆم لەوبارەوە بەڕاشكاویی ڕادەگەیەنم، كە من پێم وایە هیچ ئایەت‌و بگرە ڕستەیەكیش‌و وشەیەكیش لە قورئان دا نیە، كە بە چەمك‌و واتای باوی ئەم ڕۆژگارە، لابراوو سڕاوە (منسوخ) بێ، واتە: قورئان هیچ ئایەت‌و ڕستەو وشەیەكی تێدا نیە، كە بخوێندرێتەوەو كاری پێنەكرێ!

هۆکـاری بنــەڕەتیی ڕەواج پەیـداکردنی بیرۆکـەی هــەبوونی ئایــەتی مەنسووخ لە قورئان دا، چاك حاڵی نەبوونی هەنـدێك لـە شـەرعزانانە لـە واتاو مەبەستی قسەی هەنـدێك لـە زانایـانی پێشین (علماء السَلف)، کە باســی نەسـخ بوونــەوەی هەنــدێك لــە ئایەتــەکانی قورئانیـان کـردوەو، مەبەستیان پێی تایبەتکردن (تخصیص) یاسایەکی گشتی (حکم عام)، یـان بەنددار کردن (تقیید)ی یاسایەکی ڕەها (حکم مطلق)، یـان درێژەپێـدان (تفصیل)ی حـوکمێکی کـورت (حکم مُجْمَل)، یـان ڕوونکردنـەوە (تبـیین) یاسایەکی ناڕوون (مُبْهَم)، یان هەڵاواردن (إستثناء) ... هتد بووە!

بەڵام دواتر هەندێك لە زانایـانو شـەرعزانان، ئـەو وشـەو تەعبیرانـەی ئەو زاناو پێشــەوایانەی پێشینیان، هەر بە چەمكو تێگەیـشتنە باوەکەی خۆیان بۆ (نسـخ)، وەرگرتوەو وایانزانیوە، کە هـەرجارێك وشــەی نەسـخ بەکارهـات، ئەوە حەتمەن مەبەست پێی لابردنو سڕینەوەی حوکمێکە بە حوکمێك! کە من پێم وایـە زۆرێـك - ئەگـەر نـەڵێم هـەموو - لـە زانایـانی پێشــین ئەو چەمكو واتا زاراوەیی یە پەیـداگراوەیان هـەر لـە زەینـیش دا نەبووە، کە وشەی (نسـخ)یان بەکارهێنــاوە!

شــایانی باسیــشــە، مــن نەمویــستوە زۆر بــە تێــرو تەســەلیی باســی مەســــەلەی نەســــخ بکـــەمو، تاڕاددەیــــەکی زۆر کــــورتیی و گوشــــراوییم ڕەچاوکردوە.

خوای بەبەزەییو بەخشەر ڕێنمایی زیاترو، چاکترمان بکـات بـۆ باشـتر ئاشنا بوون بە قورئانو ڕێزو حورمەت لێگرتنو کارپێکردنی.

پێنج شەممە: ٢٠ شەعبان ١٤٣٢ ك

٢١ ی تەمووزی ٢٠١١ز

هەولێـر

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێز !

خوا پشتیوان بێ ئەم توێژینەوەیەمان[١] لە بارەی هەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئان دا (النسخ وجودُهُ وعَدَمُهُ في القرآن) لە شەش بەشی سەرەكیدا دەخەینەڕوو:

لە بەشی یەكەم دا لە دوو خاڵاندا پێناسەی (نَسْخ) دەكەین و مەرجەكانی ڕوودانی (نَسخ) لە قورئان دا دەخەینەڕوو.

لە بەشی دووەم دا باسی ئەوە دەكەین، كە ئایا نەسخ لە قورئان دا ڕوویداوە، یان نا ؟

لە بەشی سێیەمیش دا باسی هۆی سەرەكی بە هەڵەداچوونی هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان و غەیری وانیش دەكەین، لەوەدا كە ژمارەیەك لە ئایەتەكانی قورئانیان بە مەنسووخ داناوە !

لە بەشی چوارەم دا باسی ئەوە دەكەین، كە ئەگەر گریمان نەسخیش لە ئایەتەكانی قورئان دا ڕوویدابێ، مانای ئەوەنیە، كە ئێستا لە قورئان دا ئایەتی مەنسووخ هەیە.

لە بەشی پێنجەم دا چەند نموونەیەك لەو ئایەتانە دێنینەوە، كە زانایانی پێشین وشەی (نسخ)یان بۆ بەكارهێناون، بەڵام ئەوان

---

١) شایانی باسە ئەم توێژینەوەیە هەمووی لە بەرگی یەكەمی: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز) كە سوورەتی (البقرة)ی گرتۆتە خۆی، وەرگیراوە.

مەبەستیان پێ ئەوە بووە کە:

ڕەها (مطلق) بوون و بەنددار (تقیید) کراون، یان گشتی (عام) بوون و تایبەت (تخصیص) کراون، یان کورت (مجمل) بوون و درێژە (تفصیل)یان پێدراوە، یان ناڕوون (مُبْهَم) بوون و ڕوون کراونەوە، یان .. هتد.

لە بەشی شەشەم و کۆتاییش دا لێکۆڵینەوەیەك لەبارەی چوار نموونە لەو ئایەتانە دەکەین، کە بەشێك یان زۆربەی توێژەرەوان بە (ناسخ)و (منسوخ)یان داناون و، پێیان وابووە، کە تێکگیران لە نێوان ئەوەیاندا، کە بە (منسوخ)و ئەوەی دیکەیاندا، کە بە (ناسخ)یان داناون، هەیە، بەڵام ئێمە ڕوونی دەکەینەوە، کە هیچ تێکگیرانێك لە نێوانیاندا نیە، ناچاریش نین بە (منسوخ)و (ناسخ)یان دابنێین.

بەشی یەکەم

پێناسەی (نەسخ) و مەرجەکانی ڕوودانی نەسخ

خاڵی یەكـەم: پێناسـەی (نسخ):

لە زمانی عەرەبیدا (نَسـخ) بە سێ واتایان هاتوە، كە بریتین لە:

١- (نَسـخ): بـە مانـای (الإزالـة) لابـردن دێـت، وەك لـە سـوورەتی (الحج)دا خـوا ﷻ دەفـەرموێ: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٖ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلۡقَى ٱلشَّيۡطَٰنُ فِيٓ أُمۡنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلۡقِي ٱلشَّيۡطَٰنُ ثُمَّ يُحۡكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴿٥٢﴾ ﴾، واتـە (ئەی موحەممەد، ﷺ) لە پێش تـۆدا هـیچ ڕەوانـەكراوێك و هـیچ پێغەمبـەرێكمان نـەناردوە، مەگـەر كاتێـك كـە ئایـەتی خـوای خوێندۆتەوە شەیتان هێندێ قسەی خـۆی خستۆتە (فڕێداوەتـە) نێو ئایەتەكان، بەڵام دوایی خوا ئەوەی كە شـەیتان فڕێـی داوەتـە نێو ئایەتەكانی لایان دەبا.

[(رسول): كەسێكە بەرنامەیەكی سەربەخۆی بۆ هـاتبێ، بـەڵام (نبي): كەسێكە بە دوای بەرنامەی (رسـول)ێـك كـەوتبێ و مـەرج نیە بۆخۆی بەرنامەیەكی سەربەخۆی بۆ هاتبێ].

﴿ ...ثُمَّ يُحۡكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴾، دوایی خوا ئایەتـەكانی خـۆی دادەمـەزرێنێ بـە شـێوەیەك كـە غـەیری فەرمایشتی خۆی هیچی دیكەیان لەگەڵ تێكەڵ نـەبێت، وە خوا زانای كاربەجێیە.

یانی: لە ئەسڵدا كە قورئان هاتوە تێكەڵی نـەبووە، بـەس لـە كاتێكدا كە پێغەمبەر ﷺ دەیخوێنێتـەوە، شـەیتان لەسـەر زمـانی

یەكێك، یاخود بە دەنگێكی دیكە لە شوێنێكی نەزانراوەوە دێ، قسەیەك دەكات كە ئەوەی نەشارەزابێ وا دەزانێ ئەویش هەر لەنێو ئایەتەكان دایە، ئەوە مانایەكی، مانایەكی دیكەشی ئەوەیە: كاتێك پێغەمبەر ﷺ خوێندنەوە دەكات و بانگەوازی دەكات، شەیتان لەو خوێندنەوەیەی ئەودا وەسوەسە دەخاتە نێو خوێندنەوەو ئاواتەكانییەوە.

٢- (نَسخ): بە مانای (تبدیل) گۆڕین دێت، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (النحل)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ لِيُثَبِّتَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ ﴾، واتە: كاتێك ئایەتێك لادەبەین ئایەتێكی دی لەشوێن دادەنێین، وە خوا بۆ خۆی دەزانێ چی دەنێرێتە خوارێ، كافرەكان دەڵێن: تۆ بەناوی خواوە هەڵیدەبەستی، بەڵكو زۆربەیان نازانن. بڵێ (روح القدس) - كە جوبرائیلە - لە پەروەردگارتەوە بە هەق ئەم قورئانە دادەبەزێنێ بۆ ئەوەی كە دڵی ئیمانداران دابمەزرێ، وە ڕێنمایی و موژدەیە بۆ مسوڵمانان.

٣- (نَسخ): بە مانای (نقل) گواستنەوە دێت، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الجاثیة)دا دەفەرموێ: ﴿ ... إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ ﴾، واتە: ئێمە ئەی كافرەكان! ئەو كردەوانەی كە دەتانكرد لە دنیادا هەر ئەو كاتی نوسخەمان لێ دەگرتەوەو (إستنساخ)مان دەكرد، (إستنساخ) یانی چی؟ واتە: (نُسخة)

لەبەرگرتنەوە، واتە: (طبق الأصل) وەك ئەو دەرماندێنا، کە ئەوە مەبەست پێی وێنەگرتنی ڤیدیۆییە، یاخود هەر شێوەیەکی دیکە، کە خوا بۆخۆی دەزانێ چۆن ئەو کردەوانە (copy) کۆپی دەکات، بۆیە بە ئینسانی نووسەر کە نووسینێك (نقل) دەکات لە کتێبێکی دیکە، پێی دەگوترێ (کاتب) یان پێی دەگوترێ (ناسخ) یان پێی دەڵێن: (مُستنسخ)، یان (مُنتسخ)، ئەوە لە ڕووی زمانەوانییەوە، وشەی (نَسخ) ئەو سێ مانایەی هەن.

بەڵام ئایا لە زاراوەی (إصطلاح)ی زانایاندا وشەی (نَسخ) یانی چی؟

بە کورتی زانایان ئاوا پێناسەیان کردوە: (إزالة حُكم سَابق بحُكمٍ لاَحق)، واتە: لابردنی حوکمێکی پێشتر بە حوکمێکی دواتر، بەڵام ئەگەر بگوترێ: (إلغاء وَحي سابق بوَحي لاَحِق)[1] ئەوە چەمك و واتای نەسخ فراوانتر دەبێ، چونکە ئەو کاتە تەنیا حوکم ناگرێتەوە، بەڵکو غەیری حوکمیش دەگرێتەوە، وەحییەك دێت وەحییەکی کە پێشتر هاتوەو باسی بابەتێکی کردوە لای دەبا، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە نەسخ تەنیا لە بواری یاسا شەرعییەکان (الأحكام الشرعية)دا دەبێ‌و بوارەکانی دیکە ڕوویان تێناکات، بۆیە ناچارین بڵێین هەر پێناسە باوەکەی زانایان ڕاستترو چاکتر، بگرەو ڕاست‌و چاکە.

(ابن القيم الجوزية) لە کتێبی (إعلام الموقعين) کە خاوەنی

---

١) ئەم پێناسەیە دکتۆر (مستەفا زەڵمی) هێناویەتی، بڕوانە: (التبيان لرفع غموض النسخ في القرآن)، ص ٢١، مکتب التفسير- مطبعة أربيل: ٢٠٠٠ م.

تەفسیری (محاسن التأویل)ە لە بەرگی (١) لاپەڕە (٣٢) لێی گواستۆتەوە دەڵێ: ((مُرَادُ عامَةِ السَلَف بالناسخ والمَنسُوخ: رَفعُ الحُكم بجُملتهِ تارَةً وهو اصطلاح المتأخرين، وَرَفعُ دلالَة العَامّ والمطلقِ والظاهر وغَيرها تارَةً، إمَّا بتخصيص أو تقييد مُطلق وحَملِهِ عَلَى المقيَّد وتفسيره وتبيينه، حَتى إنَّهُم يُسَمّونَ الإستثناء والشرط والصِّفة نَسخاً، لتضمُّن ذلكَ رفع دلالة الظاهر وبيان المراد، فالنسخ عِندَهُم وفي لِسَانهم هُوَ بَيَان المُرَاد بغَير ذلِكَ اللفظ بل بأمرٍ خَارج عَنهُ، وَمَنْ تأمَّل كَلامهم رأى من ذلك فيهِ مَالا يُحصَى و زالَ عَنهُ بهِ إشكَالات أوجبها حمل كَلامهِم عَلَى الإصطلاح الحادث المتأخّر))، ئەوە پێناسەیەکی جوانە بۆ (نَسخ) دەڵێ: (زۆربەی زانایانی پێشین - یان هەموویان - مەبەستیان لە (نَسخ) ئەوە بووە، کە یان ئەوەتا حوکمێك پێشتر هاتوە دوایی خوا ﷻ حوکمێکی دیکە دەنێریّو ئەوەی پێشی لادەبا.

[بۆ وێنە: (ئەمە قسەی خۆمە) پێشتر ڕوویان لە (بیت المقدس) کردوە بۆ قیبلەو خوا ﷻ دوایی ڕووی پێکردنە کەعبە، ئەوە (نَسخ)ە، حوکمێك پێشتر هەبووە، کە ڕووکردنە (بیت المقدس) بووە، دوایی فەرموویەتی ڕووبکەنە کەعبە.] وە ئەوە زاراوەی پاشینەکانە، کە وەختێ باسی (نَسخ) دەکەن مەبەستیان پێی ئەوەیە، کە حوکمێك بێ حوکمێکی پێشتر لابەرێ، بەڵام لە ئەسڵدا زانایانی پێشین وشەی (نَسخ) یان بەکارهێناوە، بە چەند مانایەك: جاری وا هەیە ئایەتێکی گشتی هاتوە، بەڵام دوایی ئایەتێکی دی هاتوە ئەو حوکمە گشتییەیە تایبەت (تخصیص) کردوە، ئەوەشیان هەر بە (نَسخ) ناوبردوە، یاخود حوکمێکی ڕەها (مطلق) هاتوە، دوایی

ئایـەتێکی دیکـە هـاتوەو حوکمەکـەی مەرجـدار (مقییـد) کـردوە، ئەوەشیان هەر ناوناوە (نَسخ)، یاخود ئایـەتێك هـاتوە باسـی شـتێکی کردوە بەشێوەیەکی نادیار (مُبهَم) کە زۆر ڕۆشـن نـەبووەو ئایەتـەکی دی زیـاتر ڕۆشـنی کـردوە، ئەوەشـیان هـەر ناونـاوە (نَـسخ)، یـاخود ئایەتێك هاتوە باسی شـتێکی کـردوە بـە کـورتی (مجمَل)ی، ئایـەتێکی دیکـە هـاتوە تەفـصیلی داوەتـێ و ڕوونـی کردۆتـەوە، ئەوەشـیان هـەر ناوناوە (نَسخ)، بەڵکو جاری وابووە، هەڵاواردن و مـەرج و سیفەتیـشیان هـەر بـە نەسـخ نـاوبردوە، چونکە هـەر کامێکیـان لابردنـی دەلالـەتی ڕواڵـەتیی و ڕوونکردنـەوەی مەبەسـتیان گرتۆتـە خـۆی، واتـە: نەسـخ لەلای وان و لە زاراوەی واندا بریتی بووە لە ڕوونکردنـەوەی مەبەسـت بـە خـودی وشـەکە نـا، بـەڵکو بـە شـتێکی دیکـەی بـەدەر لـەوی، وە هەرکەسـێك لـە قـسەکانیان وردبێتـەوە لـەوبارەوە شـتی بێژمارەیـان تێدا دەبینێ و، بەو هۆیەشەوە زۆر گرێ و گۆڵی لـە کۆڵ دەبنـەوە، کـە لە سۆنگەی بەکارهێنانی قسەکانیان، بە چەمك و واتـای زاراوی تـازەو پاشینەوە، بۆی پەیدابوون.

ئەوە پوختەی ڕوونکردنەوەی قسەکەی (ابن القیم الجوزیة)یە، کە هەمان قسە هەرکام لە: (ولي الله الدهلوي) لـە (حُجَّةُ اللهِ بالِغَة)دا وە: (الـشاطبي) لـە (الـموافقات)دا هێناویانـە، واتـە: ئـەو سـێ زانایـە، وە زۆربەی زانایـانی دیکـەش دەڵێن: وەختێـك وشـەی (نَـسخ) لەلایـەنی زانایانەوە بەکارهاتوە، مەبەستیان هـەر ئـەوە نـەبووە حوکمێـك بـێ و حوکمێکی پێشی لابـەرێ، بـەڵکو مەبەسـتیان پێـی ئـەو واتایانـەی دی بووە، کە پێشتـر باسمکردن و زیاتر خەڵکی شارەزا لـە (أصول الفقـه) لەو زاراوانە حاڵی دەبێت.

خاڵی دووەم: مەرجەکانی (نَسْخ):

بۆئەوەی بزانین ئەم ئایەتە ئەوەی دیکەی (نَسخ) کردۆتەوەو، ئەم حوکمە ئەوەی دیکەی (نَسخ) کردۆتەوە، یان نا؟! چەند شتێك بە مەرج گیراون:

١- ئایەتێك لە قورئاندا پێی دەگوترێ لابەر (ناسخ) ، وە ئەوەی دیکە پێی دەگوترێ لابراو (مَنسوخ) [بەپێی پێناسەی زانایانی پاشین، ئەگەرنا بەپێی زانایانی پێشین وشەی (نَسخ) مەفهوومەکەی فراوانتر بووە] کە هەم ئایەتە (ناسخ)ەکەو، هەم ئایەتە (مَنسوخ)ەکە، هەردووکیان ئایەتی قورئان بن‌و ئێستا لە (مُصحَف)دا بن.

٢- دەبێ ئەو ئایەتەی کە ئەوەی پێشێی لابردوە، دوایی هاتبێ، چونکە هیچ ماقووڵ نیە بگوترێ: ئایەتێك، کە پێشتر هاتوە، ئایەتێکی نەسخ کردبێتەوە، کە دوایی هاتوە.

٣- دەبێت ئەو ئایەتەی، کە (نَسخ) دەبێتەوە، قابیلیەتی ئەوەی هەبێ کە (نَسخ) بێتەوە، ئەویش بەس ئەو ئایەتانەن، کە باسی یاسا شەرعییەکان دەکەن، ئەگەرنا ئەو ئایەتانەی، کە باسی بەهەشت‌و دۆزەخ دەکەن‌و، ئەو ئایەتانەی باسی بەسەرهاتی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) دەکەن‌و، ئەو ئایەتانەی باسی عەقیدەو ئیمان‌و تەوحید دەکەن‌و، ئەو ئایەتانەی باسی ئەخلاق دەکەن، ئەوانە ناگونجێ (نَسخ) ببنەوە، چونکە بەسەرهاتی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) ئەگەر خوا (نَسخ)ی بکاتەوە، وەك بڵێی پێشێ نەیزانیبێ‌و دوایی بۆی

دەرکەوتبێ، کە ئەو پێغەمبەرە ئاوا ژیاوە، ئەوەش موستەحیلە بۆ خـوا، هـەروەها ئیمـانو عەقیـدە کۆمـەڵێك بنـەمای نـەگۆڕنو (نَسخ)یان تێدا نیە، هەروەها ئەخلاقو ڕەوشتو بەندایەتیی بۆ خوا ... ئـەو جۆرە بابەتانـە، قـابیلی (نَـسخ) نـین، بـەڵکو ئـەوەی (نَـسخ)ی تێـدا دەگـونجێ، تـەنیا حوکمـە شـەرعییەکانن، تـا ئێـستا خوا فەرموویەتی: ئەو شتە بکەن، لەمـەولا دەفـەرموێ: مەیکـەن، بۆ وێنە: مەسەلەی ڕووگە (قبلة) کە ئەویش لە قورئاندا نـەهاتوە بفـەرموێ: ڕووبکەنـە (بیـت الـمقدس)، بـەڵکو تـەنیا ئـەوە لـە قورئاندا هەیـە، کـە دەفـەرموێ: ڕوو وەرسـووڕێنن بـەرەو کەعبـە، بەڵام لـە سوننەتی پێغەمبـەردا هاتوە ﷺ کە ڕوو بکەنـە (بیـت المقدس)، کەواتە: لێرەدا ئەگەر (نَسخ)یش هـەبێ، دەڵێین: ئـەوە قورئان سوننەتی (نَسخ) کردۆتەوە، بەڵام قورئان قورئانی (نَسخ) نەکردۆتەوە.

٤- وەختێك ئەو دوو ئایەتە بە (ناسخ)و (مَنـسوخ) دادەنـرێن، واتـە: یەکیان بە هەڵوەشێنەرو ئەویدیکە بەهەڵوەشـێنراو، یـان (لابـەرو لابـراو)، کـە بەیەکـەوە دژو نـاکۆك (مُتنـاقض)بـن، نـەك تـەنیا جۆرێك لە تێکگیـران (تعَارُض)ی ڕواڵەتییان هەبێ، چونکە جاری وا هەیـە دوو ئایـەت بـە شـێوەیەکی ڕواڵـەتیی تێکگیـرانیان لـە نێوانیاندا هەیە، بـەڵام پێکـەوە دژو نـاکۆك نـین، تێکگیـرانەکەش لەبەر ئەوەیە کە یەکیان گشتی یـە ئەویدیکـەیان تایبەتـە، یـاخود یەکیان موتڵەقەو ئەیدیکەیان مەرجدارە، یـاخود یـەکێکیان ڕوون (مُفَصـل)ەو ئەویدیکەیان کورت (مُجمَـلَ)ە، واتە: لەبـەر ئەوەنیـە، کە پێکەوە دژبن.

بەشی دووەم

ئایا (نەسخ) لە قورئاندا ڕوویداوە؟

مەبەستمان لەم پرسیارە ئەوەیە، کە ئایا خوای کاربەجێ هیچ ئایەتی لە قورئاندا ناردوونە خوار دوایی سڕیبنیەوە؟ ئنجا ئەگەر بڵێین: بەڵێ، دەگوترێ: ئایا ئێستا لە قورئان دا هیچ ئایەتی وا هەن؟ یان وەختی خۆی خوا هەندێك ئایەتی ناردوون‌و پاشان لایبردوون، بەڵام ئێستا لە قورئاندا نین؟ لەوبارەوە پێویستە ئەو چوار ڕاستییە بزانین:

١/ جارێ ئەوە کە ئیسلام شەریعەتەکانی پێش خۆی (نسخ) کردۆتەوە، ئەوە لە چەندان ئایەت دا هاتوە: بۆ وێنە: خوای کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْأُمِّيِّـۧنَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا۟ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَـٰغُ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ ﴾ آل عمران، واتە: جا ئەگەر (ئەهلی کوفر) موناقەشەیان لەگەڵ کردی بڵێ: من خۆم‌و ئەوانەی شوێنم کەوتوون، بۆ خوا ملمان کەچکردوە، وە بە ئەهلی کیتاب‌و بەوانەی کە نەشارەزان بڵێ: ئایا ملکەچ بوون؟ جا ئەگەر ملکەچ بوون، یان (مسوڵمان بوون) ئەوە ڕێی ڕاستیان گرتوە، بەڵام ئەگەر پشتیان هەڵکرد، تۆ تەنها ڕاگەیاندنت لەسەرە، وە خوا بینەری بەندەکانە.

هەروەها لە سوورەتی (البقرة)دا دەفەرموێ: ﴿ فَإِنْ ءَامَنُوا۟ بِمِثْلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ ۖ ...﴿١٣٧﴾ ﴾، واتە: جا ئەگەر (خاوەن کتێبەکان‌و خەڵك بە گشتی) ئیمانیان هێنا، وەك چۆن ئێوە ئیمانتان هێناوە، ئەوە ڕێی ڕاستیان گرتوە،

ئەگەرنا ئەوە لە دوو بەرەکییدان (لەگەڵ خوادا ﷻ)، کەواتە: شەریعەتی ئیسلام هەموو بەرنامەکانی پێش خۆی (نَسخ) کردۆتەوە لەو خاڵانەدا کە لەگەڵی تێك دەگیرێن، ئەگەرنا لە بنچینەکانداو لە پایە بنەڕەتییەکاندا، شەریعەتەکانی پێغەمبەران هەموویان یەك بوون.

٢/ بە دڵنیایی (نَسخ) لە سوننەتی پێغەمبەردا ﷺ بووە، واتە: پێغەمبەری خوا کاتێك شتێکی فەرمووە، دوایی بە فەرموودەیەکی دیکە ئەو بڕیارەی هەڵوەشاندۆتەوە، بۆ وێنە: لە (صحیح)ی (مُسلم)و لە (المسند)ی ئیمام ئەحمەد دا هاتوە کە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((كُنتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فزُورُوهَا، فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُم الآخِرَةَ)) (رَوَاهُ أحمَد بِرقم: (١٢٣٥)، وَمُسلِمٌ بِرقم: (٢٢٥٧)، وَالنَّسَائِيُّ بِرقم: (٣٦٩٨)، وَالتِّرمِذِيُّ بِرقم: (١٠٥٤)، وَابنُ مَاجَهْ بِرقم: (١٥٧١) وَاللَّفظُ لأحمد)، واتە: پێشتر لێم قەدەغە کردبوون بچنە سەر گۆڕستان، ئەی مسوڵمانینە! (لەگەڵ پیاوو ئافرەتانیەتی بەگشتی) بەڵام ئێستا سەردانی بکەن و بچن، چونکە دوا ڕۆژتان دەخاتەوە بیر، یاخود مردنتان دەخاتەوەبیر، کەواتە: کە پێغەمبەر ﷺ لە قۆناغێکدا لە مسوڵمانانی قەدەغە کردبوو، بچنە سەر گۆڕستان و لەدواییدا فەرمانیان پێدەکات کە بچن، بەلایەنی کەم موباحە یان سوننەتە، بۆیەش پێشێ لێی قەدەغە کردبوون، چونکە خەڵك لەسەردەمی بتپەرستیی و شیرکەوە نزیك بووەو، مەترسیی ئەوەی هەبووە بچنە سەرقەبران و لە خاوەن قەبرەکان بپاڕێنەوە، وەك ئێستا زۆر مسوڵمانانی نەفام و نەزان وا دەکەن و لە خاوەن قەبرەکە، لەو ئێسك و پروسکە دەپاڕێنەوە،

کە بێگومان ئەوانە ئەگەر کەسانی چاکیش بووبن، تازە بۆ خۆیان چوونەتە عالەمی بەرزەخ و ئیشیان لە دنیادا نەماوەو، بێجگە لە خواش ﷻ، نابێ لە هیچ کەس بپاڕێیەوەو هاواری تێببەستی، بۆ ئەو شتانەی کە بە خوا نەبێ بە کەس ناکرێن، کەواتە: لە سوننەتی پێغەمبەردا ﷺ (نَسخ) هەبووە.

٣/ ئنجا ئەوە کە خوا ﷻ ڕووکردنە (بیت المقدس)ی نەسخ کردۆتەوە بە ڕووکردنە کەعبە، ئەوە پێی دەگوترێ (نَسخ)ی سوننەت بە قورئان بۆچی؟ چونکە لە هیچ ئایەتێك دا نەهاتوە بڵێ: ڕوو بکەنە (بیت المقدس) تا بڵێین: خوا ﷻ پێشتر فەرموویەتی: ڕووبکەنە (بیت المقدس)، ڕووبکەنە (المَسجد الأقصى)و دوایی فەرموویەتی ڕووبکەنە مزگەوتی حەڕام، کە کەعبەی لێیە، بەڵکو پێغەمبەر ﷺ کە چووە بۆ مەدینە، وە ڕەنگە لە مەککەش وا پێدەچێ هەر ڕوویان لە (بیت المقدس) کردبێ، بەڵام دوایی خوا ﷻ دوای (١٧) مانگ لە چوونیان بۆ مەدینە، فەرموویەتی: ﴿ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي ٱلسَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَىٰهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ...﴿١٤٤﴾ ﴾البقرة، دیارە پێغەمبەر ﷺ زۆر لە خوا پاڕاوەتەوەو چاوەڕێی کردوە، ڕووی وەرسووڕێنێ لە (بیت المقدس)ەوە بەرەو کەعبە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾، واتە: ڕووت دەبینین کە تەماشای ئاسمان دەکەی [بەڵکو خوای پەروەردگار فەرمانت بۆ بنێرێ]

﴿ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَىٰهَا ﴾، بۆیـه ڕووت پـێ وەردەسووڕێنین بەرەو ڕووگەیەك کەپێت خوشبێ، ﴿ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ﴾، جا ئێستا ڕوو لەلای مزگەوتی حەڕام بکە ﴿ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ ﴾ وە لە هەر شوێنێك بوون ڕوو لەلای وێ بکەن، (شَطْرَهُۥ) واته: (نَحْوَهُ) یانی: ڕوو لەلای وێ بکەن، لێرەدا ئایەتی خوا ﷻ، سوننەتی پێغەمبەری ﷺ (نَسخ) کردۆتەوە.

بەڵام ئایا قورئان قورئانی (نَسخ) کردۆتەوە؟ بەڕاستی بە شێوەیەکی دڵنیاکەر بە ئێمە نەگەیشتوە کە بتوانین بڵێین: ئەو ئایەتە لە قورئاندا بووەو ئەو ئایەتەی دیکەی لابردوە.

شایانی باسیشە سەرجەم ئەو زانایانەی کە بڕوایان وایە ئایەتەکانی قورئان (ناسخ)و (مَنسوخ)یان تێدایە، دوو ئایەت بە بەڵگە دێننەوە، کە یەکەمیان ئایەتی ژمارە (١٠٦)ی سووڕەتی (البقرة)یە کە دەفەرموێ: ﴿ مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ ﴾، واته: هیچ ئایەتێك لانابەین یان لەبیری نابەینەوە، مەگەر یەکی چاکتر لە خۆی یان وەك خۆی دێنین، ئایا نازانی کە خوا لەسەر هەموو شتێك تواناداره!

وە دووەمیان ئایەتی ژمارە (١٠١)ی سووڕەتی (النحل)ە، کە دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ ﴾، واته:

وە كاتێك ئایەتێك دێنینە شوێنی ئایەتێك (جێگۆڕكێیان پێدەكەین) دەڵێن: بێگومان خۆت هەڵت بەستوە (واتە: بەناوی خواوە گوتووتە ئەگەرنا وانیە) بەڵكو زۆربەیان نازانن.

٤/ بەڵام ئەوەی كە گرنگە ئێمە هەموو لایەك بیزانین، ئەوەیە كە زێدەڕۆیی زۆر لەوبارەوە لەلایەن هەندێك لە زانایانەوە كراوە، بۆ وێنە: زانایەك بەناوی (هبة الله بن سلام البغدادي) لە كتێبی (الناسخ والمنسوخ)دا دەڵێ: {إنَّ آيةَ السيفِ ﴿... فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ ...﴾ نَسَخَتْ مِنَ القُرآن مائةً وأربعاً وعِشرين آيةً، ثمَّ صارَ آخِرُها ناسِخاً لِأوّلِها ﴿...فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ۝٥﴾ التوبة}، واتە: ئایەتی شمشێر [ئایەتێك هەیە لە قورئان دا توێژەرەوانی قورئان هەر لە خۆوە ناویان لێناوە ئایەتی شمشێر (آیة السیف)]، سەرەتای ئایەتەكەش دەفەرموێ: ﴿...فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ ...﴾، واتە: لە هەر شوێنێك هاوبەش پەیداكەرەكانتان بینی و بۆتان هەڵكەوتن بیانكوژن، دەڵێ: سەرەتای ئەم ئایەتە سەدو بیست و چوار (١٢٤) ئایەتی لە قورئاندا (نسخ) كردۆتەوە، دوایش كۆتایی ئەم ئایەتە سەرەتایەكەیشی هەر (نسخ) كردۆتەوە، كۆتاییەكەی دەفەرموێ چی؟ دەفەرموێ: ئەگەر موشریكەكان تۆبەیان كردو نوێژیان كردو زەكاتیاندا بەریانبدەن و لێیانگەڕێن، بێگومان خوا لێبوردەی بە بەزەیی یە، جا ئایا ئەوە چۆن دەبێت خوا ڕستەیەك بنێرێ (١٢٤) ئایەت

(نەسخ) بكاتـەوەو، پاشـان ڕسـتەی دوایـی ئـەو ئایەتـەش ڕسـتەی پێشووی (نەسخ) بكاتـەوە ؟! ئـەوە بـە ڕاسـتی لـە كـەلامی خـوا ناوەشێتەوە.

هەروەها (ابن الجوزي) گوتوویەتی: (٢٤٧) ئایەتی (مَنسُوخ) هەیـە! وە (عبدالقهار البغدادي) دەڵێ: (٦٦) ئایەت هەیەو (السیوطي) كـە لـە هەمووان كەمتری گوتوە، دەڵێ: (٢٠) ئایـەتی (مَتسوخ) هەیـە! بـەڵام ئەوەی كە من پێم پەسندو ڕاستە لەوبارەوە ئـەو ڕایەیـە كـە دەڵێ: ئێستا لەم قورئانەی كە لەبەردەستماندا هەیە، نـەك ئایـەتێك بـەڵكو بەشـێكیش لـە ئایـەتێكی تێـدا نیـە كـە (مَنـسُوخ) بێـت، واتـە: حوكمەكەی لابرابێ‌و ئیشی پێنەكرێ، وە هـەموو ئـەو ئایەتانـەی كە زانایـان پێیـان وایـە (مَنـسُوخ)ن، یـان ئـەوەتا كـە زانایـانی پێـشین گوتوویانـە (مَنـسُوخ)ن، مەبەسـتیان پێـی ئـەوەبووە كـە ئـەو ئایەتـە گشتی (عام) بـووە ئایـەتێكی دیكـە هـاتوە تایبـەتی كـردوە، یـان ڕەهـا (مُطـلق) بـووەو (مُقیّـد)ی كـردوە، یـان بـە كـورتیی (مجُمـل) بـووەو، درێـژە (تفـصیل)ی داوەتـێ، یـاخود ڕوون نـەبووەو زیـاتر ڕوونـی كردۆتـەوە، یـاخود هـەڵاواردن (اسـتثناء)ی تێخـستوە، ئەگـەرنا لـەو قورئانـەدا كـە ئێـستا لەبـەر دەسـتمانە، هـیچ ئایـەتێكی تێدانیـە (مَنـسُوخ)بـێ‌و ئیـشی پێنـەكرێ، وە خـوا پـشتیوان بێـت ئێمـە لـە درێژەی دەرسەكانی تەفسیـردا كە دەیانگـەینێ ئایەتـەكان هـەموویان ڕوون دەكەینەوەو، ساغی دەكەینەوە كە هـیچ ئایـەتێك لـە قورئـان دا نیە (مَنسُوخ) بێ‌و ئیشی پێنەكرێ.

دیـارە یەكـەمین كـەس لـە توێـژەرەوانی قورئـان پـاش بـرەو پەیداكردنی ئەو چەمكە تایبەتییە بۆ نەسخ لەنێو زانایانی پاشین دا،

كە ئاماژەمان پێدا، كە گوتی: قورئان مەنسووخی تێدا نیە، (أبو مسلم الأصفهاني)یە كە ناوی (محمد بن بحر الأصفهانی)یەو دەڵێ: هیچ ئایەتێكی (نسخ) كراوە لە قورئاندا نیە، وەك خاوەنی (محاسن التأويل) لە بەرگی (١) لاپەڕە (٣٢)دا، لێی نەقڵ كردوە، وە ئێستا ژمارەیەكی زۆر لە زانایان هەمان ڕایان هەیە، بۆ نموونە: یەكێك لەوانە (محمد خضري بك) خاوەنی كتێبی (أصول فقه) كە (السيوطي)، دەڵێ: (٢٠) ئایەت (مَنسُوخ)ە، ئەو ڕوونی دەكاتەوە هیچ كامیان ئێمە ناچار نین بڵێین (مَنسُوخ)ن‌و، هەموویان یان ئەوەتا پلەپلەییان تێدایە، یان ئەوەتا ڕەهاو گشتی‌و كورتن‌و، ئایەتەكانی دیكە: بەنددار (مُقيَّد)و تایبەتمەند (تخصيص)و ڕوون (تفصيل)یان كردوون.

بەشی سێیەم

هۆی سەرەکی بەهەڵەدا چوونی هەندێ لە توێژەرەوانی قورئان لە بارەی بەمەنسووخ دانانی هەندێک لە ئایەتەکانی قورئانەوە

لەم بەشەدا هەوڵدەدەین سەرەکیترین هۆکاری بەهەڵەداچوونی هەندێك لە توێژەرەوان بزانین، لەوەدا کە هەندێك لە ئایەتەکانیان بە مەنسووخ داناون، کە وەك پێشتر گوتم کەمترینیان ئەوانەن کە (٢٠) ئایەتی بە (مَنسُوخ) داناون‌و، زۆرترینیان ئەوانەن کە هەتا (٥٠٠) ئایەتیان بە (مَنسُوخ) داناوە!

گەورەترین هۆی بەهەڵەداچوونیان‌و سەرەکیترینی ئەوەیە، کە پێناسەی زانایانی پێشین لەگەڵ زانایانی پاشینیان دەربارەی (نَسخ) تێکەڵ کردوە، چونکە زانایان پێشین جۆرێك لە پێناسەیان هەبووە بۆ (نَسخ) کە چەمك‌و واتایەکەی زۆر فراوان بووە، بەڵام زانایانی دوایی کە وشەی (نَسخ)یان بەکارهێناوە، وەك زاراوەیەك بەکاریانهێناوە کە واتایەکی دیاریکراوی هەیە، کە دەڵێ: (رَفعُ حکمٍ شَرعي بدَليل شَرعي)، واتە: لابردنی یاسایەکی شەرعییە بە بەڵگەیەکی شەرعیی، وە هێندێکیشیان ئاوایان پێناسە کردوە: (إلغَاءَ حکم سَابق بحکم لاحِق) واتە: لابردنی یاسایەکی پێشترە بە یاسایەك کە دواتر هاتوە، کەواتە: پێناسەی زانایانی پاشین بۆ (نَسخ) واتاو چەمکێکی تایبەت‌و دیاریکراوی هەیە، بەڵام زانایانی پێشین (سلف) کە وشەی (نَسخ)یان بەکارهێناوە واتاو چەمکەکەی زۆر فراوانە، وەك پێشتریش ئاماژەمان پێدا.

بۆ وێنە: (الشَاطبي) کە یەکێکە لە زانایانی بەرجەستەی پسپۆڕ لە بواری (أصول فقه)دا لەبارەی (نَسخ)ەوە، لە کتێبی (الموافقات)دا دەڵێت[1]: ((الَذي يظهر مِن كَلام المُتقَدِمين انَ النَسخ عِندَهم في

---

١) بڕوانە (محاسن التأويل) لجمال الدين القاسمي، ج(١)، ص(٣٣، ٣٤)، کە ئەم دەقەی لە (الشاطبي) خواستۆتەوە.

الإطلاق أعَمُّ عَمّا هوَ في كَلام الأصُوليين، فقد يُطلِقونَ على تقييد المُطلق نَسخاً، وعَلى تخصيصِ العمُوم بدَليلٍ مُتصِل أو مُنفصِل نَسخاً، وعَلى بَيان المُبهَم والمُجمَل نَسخاً، كمَا يُطلِقون على رَفع الحكم الشّرعي بدَليل شَرعي مُتأخرٍ نَسخاً، لأن جميع ذلكَ مُشترك في معنىً واحدٍ وَهوَ: أن النسخ في الأصطلاح المتأخر اقتضى أن الأمر المُتقدّم غَير مُراد في التكليف وإنّما المُرَاد ماجيء به أخيراً، فالأول غَير معمُول بهِ والثاني هوَ المعمُول بهِ))، واتە: ئەوەی کە دەردەکەوێ لە قسەی پێشووەکان [واتە: زانایانی پێشین] ئەوەیە کە (نَسخ) لەلای ئەوان کە بەکاریانهێناوە، ماناکەی زۆر فراوانتر بووە لەو مانایەی کە دوایی زانایانی (أصول الفقه) بەکاریانهێناوە، چونکە جاری واهەیە وشەی (نَسخ) بەکاردێنن بۆ شتێك کە بە موتڵەقیی باسکراوە، بەڵام دوای مەرجدارکراوە، وە جاری وا هەیە وشەی (نَسخ) بەکاردێنن بۆ حوکمێك کە بەگشتی گوتراوە، بەڵام دوایی بە بەڵگەیەك کە هەر لەگەڵ خۆیدا یاخود دوایی هاتوە، تایبەت کراوە، وە هەروەها شتێك کە بەکورتی (مُجمَل)ی و ناڕوونیی باسکراوەو دوایی ڕوون کراوەتەوە،

ئەوەشیان هەر بە (نَسخ) ناوبردوە، هەروەها لابردنی حوکمێکی شەرعییشیان بە بەڵگەیەکی شەرعیی کە دوایی هاتوە، بە (نَسخ) ناوبردوە، چونکە هەریەك لەمانە لەیەك مانادا یەکدەگرنەوە، کە بریتیە لەو مانایەی کە لە زاراوەی زانایانی دواییدا بەکارهاتوە، کە بریتیە لەوەی فەرمانێك کە پێشتر کراوە لە دەقێکی شەرعییدا مەبەست پێی ئەوەنیە، بەڵکو مەبەست پێی ئەوەیە کە لەدواییدا هاتوە [کە یان (مُطلق) بووە (مُقیَد)ی کردوە، یان (عام) بووە (تخصیص)ی کردوە، یاخود (مُجمَل) بووەو ڕوونی کردۆتەوە، وە (تفصیل)ی داوەتێ]، بۆیە هی یەکەم کاری پێناکرێ‌و هی دووەم کاری پێدەکرێ.

بەشی چوارەم

ڕوودانی (نەسخ) لە ئایەتەکانی قورئاندا
مانای ئەوە نیە کە ئێستا لە قورئاندا
ئایەتی (مەنسوخ) هەیە

ئێمە ئەگەر تەماشای هەندێ لە ئایەتەكانی قورئان بكەین ئەوەیان لێ دەفامرێتەوە كە دەگونجێ و ئەگەری ئەوە هەیە لە قورئاندا خوا ﷻ هەندێ لە ئایەتەكانی بە هەندێكیان (نسخ) كردبنەوە، بۆ وێنە: ئەو ئایەتەی كە دەفەرموێ: ﴿مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾﴾ البقرة، واتە: هیچ ئایەتێك لانابەین یاخود لەبیری نابەینەوە، ئەگەر بە: (نُنسِهَا) بخوێنرێتەوە، وە ئەگەر بە (نَنسَئْهَا) بخوێنرێتەوە، كە بەو قیراڕئەتەش هاتوە، واتە: هیچ ئایەتێك لانابەین یاخود دوای ناخەین ﴿نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ﴾، ئەوە حەتمەن یەكێكی لە خۆی چاكتر یان وەك خۆی دێنین، هەروەها لە سووڕەتی (النحل)دا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾﴾ النحل، واتە: ئەگەر ئایەتێك لابەرین و ئایەتێكی دی بێنینە جێی، وە خوا بۆخۆی دەزانێ چی دەنێرێتە خوارێ، كافرەكان دەڵێن: تۆ بەناوی خواوە قسە هەڵدەبەستی، بەڵكو زۆربەیان نازانن.

كەواتە: بەپێی ئەم دوو ئایەتە، هەروەها ئەم ئایەتەش لە سووڕەتی (یونس)دا هەمان شتی لێ دەفامرێتەوە، كە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا بَيِّنَٰتٍ ۙ قَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا ٱئْتِ

بِقُرۡءَانٍ غَيۡرِ هَٰذَآ أَوۡ بَدِّلۡهُۚ قُلۡ مَا يَكُونُ لِيٓ أَنۡ أُبَدِّلَهُۥ مِن تِلۡقَآيِٕ نَفۡسِيٓۖ إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّۖ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنۡ عَصَيۡتُ رَبِّي عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿١٥﴾ ﴾يونس، واتە: وە ئەگەر ئایەتە ڕۆشنەکانی ئێمەیان بەسەردا خوێنرانەوە، ئەوانەی بڕوایان بەدیداری خوا نیە لە دواڕۆژدا، دەڵێن: قورئانێکی دیکە بێنە یاخود بیگۆڕە (واتە: هەندێ لە ئایەتەکانی بگۆڕە) بڵێ: من بۆم نیە کە لەخۆمەوە بیگۆڕم، من تەنیا شوێن ئەوە دەکەوم کە بۆم دەنێررێ، من ئەگەر سەرپێچیی پەروەردگارم بکەم، لە ئازاری ڕۆژێکی مەزن دەترسم.

کەواتە: بەپێی ئەم سێ ئایەتە دەگونجێ خوا ﷻ هەندێك لە ئایەتەکانی کە ناردوونیە خوارێ گۆڕیبێ‌و، هەندێ ئایەتی دیکەی لە شوێن دانابن، بەڵێ ئەمە ئەگەری هەیە، بەڵام ئەم ئەگەر (إحتمال)ە ئەوە ناگەیەنێ، کە لە قورئانی ئێستادا ئەم (مصحف)ەی لەبەردەستمانە هیچ ئایەتی تێدابن، کە خوا حوکمەکەی لابردبن‌و بێژەکانیان مابنەوە، ئەو ڕیوایەتانەش کە باس دەکرێن کە فلانە ئایەتە حوکمی فلانە ئایەتەی لابردوەو (نسخ)ی کردۆتەوە، مەرج نیە مەبەستی زانایان بە وشەی (نسخ) هەمان مەبەستی باوی لای زانایانی (أصول الفقه) بووبێ، بۆ وێنە: کە ئایەتێك هاتوە دوایی ئایەتەێکی دیکەی بەدوادا هاتوەو گوتوویانە: ئەوەیان ئەمەیان ئەوەی پێشێی (نسخ) کردۆتەوە، مەبەستیان ئەوە نەبووە کە حوکمەکەی لابرابێ، بەڵکو مەبەستیان ئەوەبووە کە ئەوەی پێشێ حوکمەکەی گشتی بووەو، ئەوەی دوایی تایبەتی کردوە، یاخود ڕەها بووەو مەرجداری کردوە، یاخود ڕووننەبووەو ئەوەی دوای ڕوونیکردۆتەوە،

بەڵام زانایانی دوایی هەر بەو چەمكەی خۆیان لەو وشەو تەعبیرانەی زانایانەی پێشین حاڵی بوونو، وایانزانیوە مەبەست پێیان ئەوەیە كە هەر ئایەتێك بە (ناسخ) دانرابێ، ئەوە حەتمەن لە بەرانبەریدا ئایەتێكی دیكە بە (مَنسُوخ) دانراوەو حوكمەكەی لابراوە، كە لەڕاستیدا ئەوە بە هۆی هەڵە حاڵی بوونەوە بووە لە چەمكو پێناسەی زانایانی پێشین بۆ وشەی (نَسخ).

كەواتە: ئەگەر (إحتمال)ی هەیە خوا ﷻ پێش ئەوەی قورئان بخرێتە نێو دوو بەرگەوەو، بە فەرمانی پێغەمبەر ﷺ سوورەتەكانی بەو شێوەیەو ئایەتەكانی بەو ڕێز بەندییە، كە ئێستا لەبەردەستمانە دەیبینین، بەو شێوەی لێ هاتبێ، خوا ﷻ هەندێك ئایەتی لابردبن، وە لەبیر پێغەمبەرو لەبیر مسوڵمانانیشی بردبنەوە، وەك لە هەندێك فەرمایشتەكاندا ئەوە بەرچاو دەكەوێ، بۆ وێنە[1]: {عَن ابن شهاب، قَالَ: حَدَّثني أبو أمامة بن سهل بن حُنَيف في مَجلس سعيد بن المُسَيِّب أن رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَيل ليقرأ سورةً مِنَ القُرآن، فلَمْ يَقدِرْ عَلَى شَيءٍ مِنها، وَقامَ آخر فلَمْ يَقدِرْ عَلَى شَيءٍ مِنها، وَقامَ آخر فلَمْ يَقدِرْ عَلَى شَيءٍ مِنها، فغَدَوا عَلَى رسول الله ﷺ، فقَالَ أحَدهم: قُمتُ اللَيل يَا رَسُول الله لأقرأ سورةً مِنَ القُرآن فلَمْ أقدر عَلَى شَيءٍ، فقَامَ الآخر، فقَالَ: وَأنا كَذلِكَ يَا رَسُول الله، فقَالَ الآخر: وأنا وَاللهِ كَذلِكَ يَا رَسُول اللهِ! فقَالَ رَسُول الله ﷺ: (إنّهَا مِمَّا نَسَخَ اللهُ البَارِحَةَ)} أخرَجَهُ الطَبَرَانِي في (المعجم الكبير) (٢٨٨/٢١)، والهيثمي في (المجمع) (٦/٣١٥، ٧/١٥٤،١٥٦)) وەك دەبینین: سێ لە

١) (الجامع الأحكام القُرآن) للقرطبي، ج (١)، ص (٣٧١).

هــاوەڵانی پێغەمبــەر ﷺ هەڵــساون بــۆ شــەونوێژو ویــستوویانە سوورەتێك لە قورئان بخوێنن، بەڵام نەیانزانیوە، چونکە لـە بیـریان چۆتەوە، پاشان کە چوونە لای پێغەمبـەری خـوا ﷺ، فەرموویـەتی: ئـەو سـوورەتە لەوەیـە کـە دوێنـێ شـەو خـوا لایبـردوەو نەسـخی کردۆتـەوە، بـە هـەرحاڵ ئەگـەر ئـەو ڕیوایەتانـەش تێیانـدا بگەینـە قەناعـەت[١]، کـە کـاتی خـۆی هەنـدێك ئایـەت هـەبوون خـوا ﷻ لایبردوون حوکمەکەی نەهێشتوون‌و لەبیـر مـسوڵمانانی بردوونـەوە، ئـەوە دیـسان بەڵگەنیـە لەسـەر ئـەوە کـە، ئێـستا لـەو قوڕئانـەی بەردەستماندایە ئایـەتی لـەو شـێوەیە تێـدابن، بـەڵکو بەپێـچەوانەوە بەڵگەیە لەسەر نـەبوونی ئایـەتی لـەو جـۆرە لـە موصحەفـی ئێـستای بەردەستماندا، چونکە ئەگەر هەموویان لەبیـریان چووبنەوە چۆن‌و لەلایەن کێوە کۆکراونەوەو پاشان نووسراونەوە؟!!

١) بـەڵام نایـشارمەوە کـە مـن ئـەو گێڕراوانـەم ناچــنە عـەقڵ‌و دڵــەوەو، پـێم وانیـە ڕاسـت بـێ‌و شـتی وا ڕوویـدابێ، ئەگـەرنا دەنگدانـەوەو، ڕەنگدانـەوەی زیاتری دەبوو.

بەشی پێنجەم

چەند نموونەیەك لەو ئایەتانەی كە رەها (مطلق)ن و بەندار (تقیید) كراون، یان گشتی (عام)ن و تایبەت (تخصیص) كراون، یان كورت (مجمل)ن و تەفصیل دراون...

ئێمە لەم بەشی پێنجەمەدا هەوڵدەدەین شەش جۆرە نموونە لەو ئایەتانە بخەینەڕوو كە هەندێك لە زانایان وشەی: (نسخ و ناسخ و منسوخ)یان بۆ بەكارهێناون لە حاڵێكدا كە وانین و زانایانی پێشین ئەگەر وشەی (نسخ)یشیان بۆ بەكارهێنابن مەبەستیان چەمكو واتا زاراوەیی (إصطلاحي) و باوەكەی نەسخ نەبووە، بەڵكو مەبەستیان پێی یەكێك لەو شتانە بووە كە ئێمە ئەو شەش نموونەیەمان بۆ هێناونەوە:

نموونەی یەكەم:

حوكمێك كە ڕەها (مُطلق)بێ و دوایی بەنددار (مُقَیّد) كرابێ: لە سووڕەتی (الشورى) ئایەتی (٢٠)دا، خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلْءَاخِرَةِ نَزِدْ لَهُۥ فِى حَرْثِهِۦ ۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴾ ، (حَرْثَ) واتە: كێڵگە، كشتوكاڵ، بەڵام لێرەدا مەبەست پێی بەرهەمی دواڕۆژە، واتە: هەركەسێك بەرهەمی دواڕۆژی بوێ، ئەوا پێی دەدەین، وە هەركەسێك بەرهەمی دنیای بوێ، لە بەرهەمی دنیای دەدەینێ، بەڵام لە دواڕۆژدا هیچ بەشی نیە.

وەك دەبینین پێدانی بەرهەمی دنیا لێرەدا ڕەهایە، بەڵام دوایی لە سووڕەتی (الإسراء) ئایەتی (١٨)دا، دەفەرموێ: ﴿ مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصْلَىٰهَا

مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴾، واتە: هەركەسێك ژیانی بەپەلەی دنیای بوێ، بۆ هەركەس كە بمانەوێ ئەو ئەندازەیەی كە بمانەوێ، پێی دەدەین، دوایی دۆزەخی بۆ دابین دەكەین، كە بە سەرزەنشتكراویی و بە بەزیویی دەخرێتە نێوی، لێرەدا خوا ﷻ ئەوەی كە لە ئایەتی (٢٠)ی سوورەتی (الشوری)دا هاتوە، كە دەفەرموێ: هەر كەسێك دنیای بوێ دەیدەینێ، لێرەدا [لە ئایەتی (١٨)ی سوورەتی (الإسراء)دا] بەندداروو مەرجداری دەكات بە: [هەركەسێك كە بمانەوێ]، واتە: مەرج نیە هەر كەسێك شتێكی ویست لە دنیادا خوا بیداتێ، بەڵكو ئەوەی كە خوا بیەوێ دەیداتێ، وە ئەو ئەندازەیەی خوا بیەوێ، كەواتە دوو مەرجی هەن: هەم لەسەر ئەندازەكە (یەكێك دەڵێ: خوایە پێم خۆشە ملیارێك دۆلارم بدەیە).

١- خوا بەو ئەندازەیە دەیداتێ، كە خۆی دەیەوێ.

٢- وە دەشیدا بەو كەسەی كە خۆی دەیەوێ، (ئەگەر هەزار (١٠٠٠) كەس بڵێن: خوایە سامانی زۆری دنیامان بدەیە، مەرج نیە بیدا بە هەر هەزارەكە)، دیارە ئایەتەكەی سوورەتی (الشوری)ش هەر هەمان مەبەستەكەی سوورەتی (الإسراء)ی، هەیە بەڵام بۆئەوەی هیچ كەس بە هەڵەدا نەچێ، لە تێگەشتنیدا لە ئایەتەكەی (الإسراء)دا، ئەو مەرجانەی كە عەقڵ و مەنتیقی سەلیم دەیانخوازێ، خستوونیە ڕوو.

نموونەی دووەم:

حوکمێك کە گشتی (عـام) بێ‌و دوایی تایبەت (تخصیص) کرابێ:

خوای پەروەردگار لە سوورەتی (النور) ئایەتی (٢٧)دا، دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا۟ وَتُسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ أَهْلِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾، واتـە: ئـەی ئەوانـەی ئیمانتـان هێنـاوە! مەچنە هیچ ماڵێك جگە لـە ماڵەکانی خۆتـان، هـەتاکو مۆڵـەت وەرنـەگرن وە سـڵاو لـە خـەڵکی ئـەو ماڵـە نەکەن کە لێی دانیشتوون، ئا ئـەوەتان بۆتـان باشتـرە، بـەڵکو پەنـد وەربگرن.

لێرەدا ئەم ئایەتە حوکمەکەی گشتی یە، واتـە: هەرماڵێك‌و هەر خانوویـەك‌و مەنزڵگایـەك ویـستت بـچیە نێـوی، دەبـێ مۆڵـەت وەربگری‌و سەلام لـە خەڵکەکەی بکەی، ئەگەرنا دروست نیە بچیە نێوی، بـەڵام دوایـی خـوا ﷻ هـەر لـە سـوورەتی (النـور) لـە ئایـەتی (٢٩)دا، دەفـــــــــــەرموێ: ﴿ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَٰعٌ لَّكُمْ ... ﴾، واتـە: گوناهتـان ناگاتـێ، ئەگـەر بـچنە هـەر مەنزڵگایەکـەوە کـە خـەڵکی تێدانـەبێ، مـادام ئیـشێکتان هـەبێ لەوێ. ئەوەی پێشێ بەگشتی فەرموویـەتی: مەچنە هیچ ماڵێکـەوە، بەڵام ئەوەی دوایی فەرموویەتی: گوناهتان ناگاتێ، ئەگەر بـچنە هـەر مەنزڵگایەکەوە کـە خـەڵکی تێدانـەبێ، مـادام ئیـشێکتان هـەبێ لـەوێ کەواتـە ئـەو مەنزڵگایانـەی کـە خـەڵکیان تێدانیـە، واتـە: خـەڵکێکی تایبـەت وەك خێـزان، بـۆ وێنـە: ئوتێـل‌و شـوێنە گـشتییەکان، ئـەوە

گوناح نیەو پێویست بە سەلام کردن ناکات، بەمجۆرە ئەوەی دوایی حوکمە گشتییەکەی ئەوەی پێشێی تایبەت (تخصیص) کردوە، بەو ماڵ و خانووانەوە کە کەسانێکی دیاریکراویان تێدایە.

هەروەها خوای پەروەردگار لە سووڕەتی (النور)دا دەفەرموێ: ﴿ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَٰرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا...(٣١) ﴾، واتە: وە بە ئافرەتانی بڕوادار بڵێ: لە چاوی خۆیان (لە ڕوانینی خۆیان) بگرنەوە (بە ئارەزوو تەماشای پیاوان نەکەن) وە داوێنی خۆیان بپارێزن، وە با جوانیی خۆیان دەرنەخەن، مەگەر ئەوەی بە ناچاریی دەردەکەوێ، جا (القرطبي) دەڵێ: (مَا يَظهَرُ عَادَةً وَعِبادَةً) کە مەبەست پێی دەموچاوو هەردوو دەستە، کە هەم لەکاتی عیبادەتدا وەك نوێژو حەج دەبێ دەستو چاو دیاربن‌و، هەم بە عادەت لەکاتی کڕین‌و فرۆشتن‌و کاری ماڵەوەدا، ئافرەت دەستو دەموچاوی دیارن. کەواتە لێرەدا بەگشتی وا دەفەرموێ، بەڵام دوایی لە ئایەتی (٦٠)ی هەر لە هەمان سووڕەتدا، دەفەرموێ: ﴿ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ ۖ وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾، واتە: وە ئافرەتانێك کە دانیشتوون بە ئومێدی نیکاح نین (واتە: ئافرەتی کامڵ، پیرەژن) ئەوانە گوناهیان ناگاتێ کە هەندێك لە پۆشاکیان دابنێن، بە مەرجێك بە ئانقەست جوانیی خۆیان دەرنەخەن، وە هەتا لەخۆیان وریابن باشترە بۆیان، وە خوا بیسەری زانایە.

ئەوەی پێشێ بەگشتی فەرموویەتی: کە نابێ ئافرەتان جوانیی خۆیان دەربخەن، بەڵام ئەوەی دوایی هاتوە تایبەتی کردوە، کە ئەوە بۆ ئافرەتانی گەنج و جوان وایە، ئەمما بۆ ئافرەتانی پیرەژن و کامڵ، کە پیاوان بە تەمایان نینە، قەیدێناکات ئەگەر بەشێك لە بەرگ و پۆشاك دابنێن، بۆ وێنە: کە گەرمای دەبێ سەرپۆشەکەی دابنێ بۆ ئیسراحەتی خۆی، با پیاوانیش چاویان لێبێ گوناهبار نابێ، بەس ئەو ئافرەتانەی زیاتر سەرنج ڕاکێشن بۆ پیاوان، دەبێ تەنیا دەست و چاویان دیاربێت، ئەگەرنا ئافرەتانی دیکە، ئەگەر تۆزێ لە بەرگ و پۆشاکیان سووك (تخفیف) بکەن، مادام بەو شێوەیە بن، کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا ﴾، (قواعد) کۆی (قاعدة)یە، ئەمیش ئافرەتێکی پیرەژنە کە دانیشتوە و وەك بڵێی لە هەموو شتێك بۆتەوە، بەتەمای پیاوان نیەو پیاو بەتەمای نین، ئەوە ئەگەر زۆریش ئیحتیاط نەکات وەك ئافرەتێکی گەنج، قەیناکات.

نموونەی سێیەم:

حوکمێك، کە بە کورتی (مُجمَل)ی هاتوەو دوایی درێژە (تفصیل)ی پێدراوەو ڕوونکراوەتەوە:

وەك لە سوورەتی (البقرة) ئایەتی (٢٨٤)دا[1]، خوا ﷻ دەفەرموێ:

﴿ ... وَإِن تُبْدُوا۟ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ ٱللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴾،

١) ئەم ئایەتە بەپێزە لە بەشی شەشەمیشدا قسەی لەبارەوە دەکەین.

واتە: ئەگەر ئەوەی لەدڵتاندا هەیە ئاشکرای بکەن یان پەنهانی بکەن، خوا لێتان دەپرسێتەوە ...

لە (صحيح مُسلم)دا[1] هاتوە، کە کاتێك ئەم ئایەتە هاتەخوارێ هاوەڵانی بەڕێزی پێغەمبەر ﷺ چوونە خزمەت پێغەمبەر ﷺ گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا، خوا هەر چی فەرمانێکی پێکردووین لە نوێژو ڕۆژوو و جیهاد ... هەمووومان کردوە، بەڵام ئێستا خوا ئایەتێکی ناردۆتە خوار، بۆمان جێبەجێ ناکرێ، پێغەمبەر ﷺ یش فەرمووی: ئایا دەتانەوێ وەك قەومی مووسا بڵێن: (سَمِعْنَا وعَصَينا)، واتە: بیستمان بەڵام بەقسەت ناکەین، بڵێن: ﴿ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ ﴾، واتە: بیستمان‌و بەقسەت دەکەین پەروەردگارمان لێمان ببوورەو بۆ لای تۆ دەگەڕێینەوە، ئەوانیش گوتیان: ﴿ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ ﴾، ئنجا ئایەتی دوایی هات، کە دەفەرموێ: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَا ... ﴾، واتە: خوا لە هیچ کەسێك داوا ناکات، جگە ئەوەی لەتوانایدا هەیە. تۆ کە خەیاڵێکت بە دڵدا دێت خەیاڵێکی خراپ، گومانێك، یان شتێکی خراپ، نیەتێکی خراپت بە دڵدادێ، بەڵام پێشی ڕازی نی‌و لە دڵی خۆتی دەردەکەی، لەسەری گوناهبار نابی‌و خوا لێت ناپرسێتەوە لەسەری، کەواتە: ئایەتەکەی دوایی: ﴿ لَا

١) (صحيح مُسلم برقم: (٣٢٥)، وَالترمذيُ برقم: (٢٩٩٢)، والنسائيُ في (الكبرى) برقم: (١١٠٥٩)، وغيرهم).

يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآ ۚ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾ ﴾ البقرة، كە لە (المسند)ی (احمد) و (صحیح مسلم)و هی دیكەشدا هاتوە: هەر وشەیەك لێرەدا ئینسان بیڵێ، خوا ﷻ دەفەرموێ: (قد فعلتُ) ئەوە قبووڵم كرد، ئەو ئایەتەی پێشێ، كە لێڵییەكی تێدابووە لەبەرچاوی هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ، ڕوونی كردۆتەوەو لێڵییەكەی نەهێشتوە، كە بریتی بوو لەچی؟ ئەوان پێیان وابووە كە خوای زاناو شارەزا هەر خەیاڵێكیان بە دڵدا بێت، بەبێ ئەوەش كە عەزمی لەسەر جەزم بكەن، خوا هەر لێیان دەپرسێتەوەو سزایان دەدا لەسەری، بەڵام خوای بە بەزەیی لە ئایەتەكەی دواییدا ڕوونی دەكاتەوە، كە هیچ كەسێك خوا داوای لێناكات جگە ئەوەی لە توانایدا هەیە، جا ئینسان لە توانایدا نیە هیچ خەیاڵێكی خراپی بە دڵدانەیەت، بەڵام لە توانایدا هەیە عەزمی لەسەر جەزم نەكاو دڵی خۆی لەسەر نەچەسپێنێ، وەك پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((إِنَّ اللهَ تجَاوَزَ لي عَنْ أمَّتي مَا وَسْوَسَت بِهِ صدوُرها، مَا لَمْ تعْمَلْ أو تكَلَّمْ)) (رَوَاهُ البُخَارِيُ برقم: (٢٥٢٨)، وَ مُسْلِمٌ برقم: (٣٢٧)، وَالنَّسَائيُ برقم: (٣٤٣٥)، وَ أبُو دَاوُدَ برقم: (٢٢٠٩) وَغيرهم، عَنْ أَبي هُرَيرَة ﷺ)، واتە: بێگومان خوا چاوپۆشیی بۆ لە ئۆممەتم كردووم، ئەوەی كە لەسینەیاندا خوتخوتە دەكات، بەمەرجێك كردەوەی پێنەكاتو بە قسە نەیدركێنێ.

نموونـەی چـوارەم:

زەمینــەی ئــیش پێکردنــی ئــەو ئایەتانــە، ئایــا ڕەخــساوە یــان نەڕەخســاوە؟

جاری وا هەیە خوا پەروەردگار ئایەتێك یان زیاتر دەنێرێتە خوار بەڵام زەمینەی ئیش پێکردنـی نەڕەخـساوە، بـا لـەوبارەوە گـوێ لـەم قسەیە بگرین: ((قال: قتادة بن دعامة الدوسي التابعي: كُلُّ شَيء فـي القُرآن: فأعرِض عَنهُم وانتظِر، مَنسُوخ نُسخَتهُ بَرَاءَة و القِـتال))[1]، واتە: قەتادە کە یەکێکە لە تابعین دەڵێ: هەر شتێك کە لـە قورئانـدا هاتوە (فـأعرِض عَنهُم) (وانتظِـر) یـانی: (پـشت لـە کافرەکان بکـە)و (چـاوەڕێ بـە) هـەمووی (نَـسخ) بۆتـەوە بـە سـووڕەتی (بَـرَاءَة) و (القِـتال)، جا دیارە مەبەستی قەتادە ئـەوە نیـە، کـە (نَسخ) بۆتـەوەو ئیشی پێ ناکرێ، بەڵکو مەبەستی ئەوەیـە، دوای ئـەوەی کـە جـەنگ‌و جیهاد لەسەر مسوڵمانان پێویست بووە، ئەو ئایەتانەی کە پێشتـر بە پێغەمبەریان ﷺ فەرمووە: چاوەڕێ بکەو لێیانگەڕێ، ئەوانە ئیشیان پێ ناکرێ، چونکە ئایەتی دیکە هاتۆتە پـێش‌و مـسوڵمانان چوونەتە قۆناغێکی دیکەوە، واتە ئایەتێك لە قۆناغێکدا بەجۆرێك مـسوڵمانان دەدوێنێ، لەبەرئەوەی هەر ئەوەندەیان لەتوانادا هەیە، لە قۆناغێکـدا خـوای کاربـەجێ تـەنیا ئیمـانی لەسـەر مـسوڵمانان پێویـست کـردوە، بەڵام دوایی لەسەری پێویست کردوون جەنگیش بکەن، ئنجا دیارە کە

---

١) (أخرَجَهُ ابنُ الجَوزي في (نَواسِخ القُرآن)، ص٢١٢ و عبدالله بـن يوسـف الجُـديع فـي (الـمقدّمات الأسـاسِيَة فـي علُوم القُرآن، ص٢١٢، وقال: اثر الصَحيح).

جەنگیان لەسەر پێویست بوو مانای وانیە ئەو ئایەتانەی كە داوایان لێكردوون ئیمان بێنن و، تەماشای مەلەكووتی خوا بكەن و بەزەویدا برۆن، وە داوایان لێكردوون كە تەزكیەی نەفسی خۆیان بكەن، مانای وانیە ئەو ئایەتانە (نسخ) بوونەوە، بەڵكو واتە: ئێستا مسوڵمانان چوونەتە قۆناغێكی دیكەوەو ئەركێكی دیكەیان چۆتە سەرشان، ئەگەرنا ئەویدیكەشیان هەر لەسەرشانە، وە كەسانێك كە توانایان نەبێ جەنگ و جیهاد بكەن، بەدڵنیاییەوە ئەو ئایەتانەی پێشێ كە فەرمان دەكەن بە ئیمان و بەطاعەت و تەقواو بە جێبەجێكردنی ئەركە شەخصییەكان، هەر ئەوەندەیان لەسەر پێویستە.

(الزركشي) لەوبارەوە دەڵێ: ((مَا أمِرَ بهِ لِسبَبٍ ثمَّ يَزولُ السّبَب، كَالأمرِ حِينَ الضُعفِ و القِلةِ بالصَبرِ والمَغفِرَة لِلذينَ لايَرجُونَ لِقَاءَ اللهِ و نَحوه مِنْ عَدَمِ إيجَابِ الأمرِ بالمَعروفِ والنَهيُ عَنِ المُنكَرِ و الجِهَاد وَنَحوِهَا ثمَّ نَسخَهُ إيجَابُ ذلِكَ، وهذَا لَيسَ بنَسخٍ فِي الحَقِيقَةِ وإنمَا هُوَ نَسأ كمَا قَالَ تعالى ﴿ أَوْ نُنسِهَا ﴾ فَالمُنسَأ هُوَ الأمر بالقِتَال إلى يَقوى المُسلِمُون وفِي حَالِ الضُعف يَكُونُ الحُكم وجُوب الصَبر عَلى الأذى وبهَذا التحقيق يَتبَيَنُ ضعفُ مَالهِجَ بهِ كَثير مِنَ المُفَسرِين فِي الآيات الآمرَة بالصَبر: أنهَا مَنسُوخَة بآيةِ السَيف، ولَيسَت كَذلك)[1] لێرەدا زەركەشیی قسەیەكی زۆرجوان دەكات، دەڵێ: هەرشتێك لە قورئاندا خوا فەرمانی پێكردوە لەبەر هۆیەك، دوایی هۆیەكەی لاچوو، مانای وا نیە كە (نسخ) بۆتەوە، دەڵێ بۆ وێنە: كاتێ مسوڵمانان كەم بوون و بێهێزبوون، خوا فەرمانی پێكردوون

١) (البرهان في علوم القرآن)، ج (٢)، ص (٤٢).

ئارامبگرن، وە فەرمانی پێکردوون چاوپۆشیی لەوانە بکەن کە بە ئومێدی ڕۆژی دوایی نین‌و کافرن.

هەروەها وەك ئەوە کە فەرمان بە چاکەو ڕێگاگرتن لە خراپەو جیهاد لە ڕێی خوادا پێشتر فەرمانیان پێنەکراوە، بەڵام دوایی فەرزکراون، جا لە ڕاستیدا ئەوە لابردن (نَسخ)نیە بەڵکو دواخستن (نَسأ)ە، وەك دەفەرموێ: (أو نَنسَئها) [بەپێی ئەو قیرائەتەی کە هەندێك لە قارییەکان پێیان خوێندۆتەوە]، واتە: یان دوای دەخەین‌و جارێ لەسەرتان پێویست ناکەین، جا دەڵێ: (فالمنسأ هوَ الأمر بالقِتال إلی یقوی المُسلِمُون) واتە: کەواتە دواخرا (متسأ) بریتیە لە فەرمانکردن بە جەنگ تا مسوڵمانان هێزیان پەیدادەبێ، ئەو کاتە خوا ﷻ فەرمان بە جەنگ‌و جیهاد دێنێتە خوارێ (لە پێش ئەوەدا مسوڵمانان چییان لەسەر پێویستە؟ ئارامگرتن، دوایی کە دەستەڵاتیان هەبوو، دەبێتە قۆناغی زەبر، ئەگەر زەبرت نەبوو دەبێ صەبرت هەبێت)[1] جا دەڵێ: بەو لێکۆڵینەوەیە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ، کە ئەوەی زۆر لە توێژەرەوان بە (نَسخ)ی دادەنێن، کە بریتیە لە فەرمانکردن بە خۆڕاگریی‌و دان بەخۆداگرتن لە گەلێك ئایەتاندا، کە گوایە بە ئایەتی (شمشێر) نەسخ کراونەتەوە، وانیە، بەڵکو مەسەلە ئەوەیە کە قۆناغێکی دیکە هاتۆتە پێش، جا هەتا ئەو قۆناغەی کە حوکمەکەی بۆ نێرراوەتە خوار، نەیەتەوە پێش، ئەو حوکمە کاری پێناکرێ، بەڵام ئەوە مانای ئەوەنیە کە ئەو حوکمەی شەریعەت نەماوەو هەڵگیراوە، بەڵکو تەنیا ڕاگیراوە بە شێوەیەکی کاتیی‌و، هەرکاتێ مسوڵمانان کەوتنەوە ئەو هەلومەرج‌و قۆناغەوە،

١) ئەوەی نێوان دوو کەوانەکەم خۆم زیادم کردوە، بۆ ڕوونبوونەوەی مەبەست.

ئەو ئایەتەو ئەو حوکمە شەرعییە ڕوویان تێدەکات، بۆ وێنە: ئێستا ئەگەر ئێمە ئارام نەگرین‌و پشوومان درێژ نەبێ‌و صەبر لەسەر ئازاری ئەهلی کوفرو نیفاق نەگرین، دەبێ چی بکەین؟ بێگومان دەبێت جەنگێ بکەین کە فەرمانمان پێنەکراوە، بۆچی؟ چونکە هەلومەرجی بۆ نەڕەخساوەو، مەرجە شەرعییەکانی بۆ نەهاتوونە دی‌و زەرەری لە قازانجی زیاترە، وەك پێغەمبەر ﷺ کە لە قۆناغی مەککەدا هاوەڵانی بەرێزی پێیان دەگوت: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا جەنگ لەگەڵ کافرەکاندا نەکەین؟

دەیفەرموو: ((لم نؤمر بالقتال))[1]، واتە: فەرمانمان بە جەنگ پێنەکراوە، نەیدەگوت هەرنابێ بیکەین، بەڵکو دەیگوت: ئێستا وەختی نیەو هەلومەرجی بۆ نەڕەخساوە.

نموونەی پێنجەم:

پلە پلەیی لە دابەزینی دەقەکان‌و حوکمە شەرعییەکان دا:

نموونەیەکی دی مەسەلەی پلەپلەیی یە لە دابەزینی حوکمە شەرعییەکان دا، بۆ وێنە: خوا ﷻ شەڕابی بە چوار قۆناغ قەدەغە کردوە:

١/ لە قۆناغی یەکەمدا لە سوورەتی (النحل)دا دەفەرموێ: ﴿وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلۡأَعۡنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنۡهُ سَكَرٗا وَرِزۡقًا حَسَنًا ...﴿٦٧﴾﴾،

---

١) (السيرة النبوية) لإبن هشام، ج(٢)، ص(٢٣١)، صححه ابن حبان و صححه الألباني في تخريجه لأحاديث (فقه السيرة) لمحمد الغزالي.

واتــە: لــە بەرهــەمی خورمــاو تــرێ مــاددەی سەرخۆشــکەری لــێ دروســت دەکــەن لەگــەڵ بــژێوێکی بــاش، ئەمــە ئاماژەیــە بــەوە کــە ماددەی سەرخۆشکەر کە بریتیــە لــەو شــەڕابەی لــە تــرێو خورمــا دروست دەکرێ، شتێکی باش نیە، چونکە خوا دەفەرموێ: ماددەی سەرخۆشــکەری لــێ دروســت دەکــەن لــە بەرهــەمی میوەو خورمــا لەگەڵ ڕزقێکی باش، کەواتە: دیارە شەڕاب ڕزقێکی خراپــە، ئــەوە تەنیا ئاماژەیە، ئەوە قۆناغی یەکەم.

٢/ لــە قۆنــاغی دووەم دا لــە ســووڕەتــی (البقــرة)دا دەفــەرموێ: ﴿ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ...(٢١٩) ﴾، واتــە: پرســیارت لێدەکــەن دەربــارەی شــەڕابو قومــار، بڵــێ: گوناهێکی گــەورەیان تێدایــە، هەنــدێ ســوودو بەرژەوەنــدیش بــۆ خــەڵک، بــەڵام گوناهەکــەیان گــەورەترە لــە قازانجەکــەیان... ئــەوەش ئاماژەیــەکی دیکەیە، کە قومارو شەڕاب شتێکی خراپن، وە گوناهیان زیاترە لــە ســوودیان، کــە سوودەکەشــیان بــەس بریتــی بــووە لــە ســوودی بازرگانیی پێکردن، ئەوە قۆناغی دووەم.

٣/ لە قۆناغی سێیەمو لە سووڕەتی (النســاء)دا، دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ (٤٣) ﴾، واتــە: ئــەی ئەوانــەی ئیمانتــان هێنــاوە! بــە سەرخۆشــیی تــوخنی نوێــژ مەکــەون، هــەتا دەزانــن چــی دەڵــێن، واتــە: بــە سەرخۆشیی نوێژێ مەکەن، ئەوە قۆناغی سێیەم.

٤/ وە لە قۆناغی چوارەمو کۆتایی لە سوورەتی (المائدة)دا خوای بەرزو مەزن بە یەکجاری حوکمێکی ڕوون دەنێرێتە خوار دەربارەی شەڕابو دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٩٠﴾، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! شەڕابو قومارو بتەکانو، زەلەمەکان، [((أزلام)): کۆی (زَلَم)ە و شتێك بووە بۆ یانسیب بەکاریانهێناوە] هەموو ئەوانە پیسن لە کردەوەی شەیتانن، لێیان دووربکەونەوە بەڵکو سەرفراز بن، ئیدی بە یەکجارەکیی لەم قۆناغی چوارەمەدا خوای کاربەجێ قومارو شەڕابی قەدەغە کرد.

(احمَد، وأبُو داوُد، والترمذِي، والنسَائي، والبَيهقي، وابن جرير وابن أبي حاتِم) [1] گێڕاویانەتەوە کە کاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوارێ: ﴿يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِ... ٢١٩﴾ البقرة﴾، بردیان بۆ لای عومەر خوا لێی ڕازی بێ، گوتیان: خوا ئەمەی دەربارەی شەڕاب ناردۆتە خوارێ، گوتی: ((اللّهمّ بيِّن لنا في الخَمرِ بيَاناً شِفَاءً))، واتە: خوایە دەربارەی مەی (خَمر) ڕوونکردنەوەیەکمان بۆ بنێرە، کە تەواو شیفای دڵمان بدات، هەروەها کاتێك ئایەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ

١) مسند احمد: (١/٣٧٧)، أبو داود: (٣٦٧٠)، الترمذي: (٣٠٤٩)، النسائي في المجتبى: (٥٥٥٥)، البيهقي: (٨/٢٨٥)، والحاكم والبزار وغيرهم عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه وصحّحَهُ الألباني.

ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾ النساء ، هاتە خوارێ، دیسان عومەر خوا لێی ڕازی بێ هەمان دووعای کرد، دوایی کە ئایەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ ﴾ المائدة، هاتە خوار عومەر خوای لێی ڕازی بێ گوتی: ((اللّهُمَّ انتهَينا انتهَينا))، واتە: ئەی خوایە! وازمان هێنا، وازمان هێنا.

جا لێرەدا هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان گوتوویانە: ئەو ئایەتەی کۆتایی کە لە سوورەتی (المائدة)دا هاتوە، هەموو ئایەتەکانی پێشێی (نسخ) کردوونەوە! بەڵام لە ڕاستیدا وانیەو، هیچ پێویست بە باسکردنی نەسخ ناکات، چونکە خوا لە ئایەتەکەی سوورەتی (النحل)دا دەفەرموێ: بەرهەمی خورماو ترێ، شەڕاب و ڕزقێکی باشی لێ دروست دەکەن، کە دیارە ئەوەش وایەو، ئەوە پێویستی بە (نسخ) ناکات، خوا بەیانی شتێك دەکات کە لە واقیعدا هەیە. ئنجا ئەویدیکەش کە دەفەرموێ: دەربارەی شەڕاب و قومار پرسیارت لێ دەکەن بڵێ: گوناهێکی گەورەیان تێدا هەیەو هەندێ سوودی خەڵکیش، کە دیارە ئەوەش هەر بەیانی واقیعەو شەڕاب و قومار، گوناهێکی گەورەو هەندێ سوودو بەرژەوەندییان تێدایە کە بازرگانیی پێکردنیانە.

ئەوەی سێیەمیشیان کە دەفەرموێ: بە سەرخۆشیی نوێژ مەکەن! پێویست ناکات بڵێین (نسخ) بۆتەوە، چونکە ئێستاش وەنەبێت بەسەرخۆشیی نوێژکردن ڕەوا بێت! بە سەرخۆشیی نوێژکردن هەر

خراپە، وە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە ئەو ئایەتە ئەوە دەگەیەنێ کە شەڕاب حەڕام نیەو، بەس گرنگ ئەوەیە بە سەرخۆشیی نوێژ نەکەی! چونکە حەڕامیی شەڕاب لە ئایەتی سووڕەتی (المائدة)دا دەردەکەوێ، بەڵام بە سەرخۆشیی نوێ کردن قەدەغە بوون، لە ئایەتەکەی سووڕەتی (النساء)دا دەردەکەوێ.

نموونەی شەشەم:

پێویستبوونی هەندێك ئەرك بە چەند قۆناغێك، هەر جارە بەشێکی یان جۆرێکی:

مەسەلەیەکی دیکە هەر لەوبارەوە، ئەوەیە کە خوا ﷻ جاری وایە شتێکی بە چەند قۆناغێك لەسەر مسوڵمانان فەرز کردوە، بۆ نموونە: جەنگ و جیهاد:

١- لە قۆناغی یەکەمدا خوا ﷻ فەرمووی: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓا۟ أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ... ﴿٧٧﴾ النساء ﴾، واتە: تەماشا ئەوانە ناکەی کە پێیان گوترا دەستی خۆتان بگێڕنەوەو نوێژ بکەن و زەکات بدەن، جا کاتێك جەنگیان لەسەر پێویست کرا کۆمەڵێکیان لە خەڵکی دەترسن وەك چۆن لە خوا دەترسن، (واتە: پێیان ناخۆش بوو)، ئەوە قۆناغی یەکەم بوو کە خوا فەرمووی: جاری جەنگ مەکەن.

٢- لە قۆناغی دووەمدا خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا...﴿٣٩﴾ الحج ﴾، واتە: مۆڵەت درا بەوانەی کە زوڵمیان لێدەکرێ، هەڵبەتە: مۆڵەت درا، یانی: لەسەریان فەرز نیە، بەڵام بۆیان هەیە، ئەوە قۆناغی دووەم.

٣- وە لە قۆناغی سێیەمدا خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ ﴾ الحج، واتە: ئەوانەی لە دژتان دەجەنگن لە ڕێی خوادا لە دژیان بجەنگن بەڵام دەستدرێژیی مەکەن، بێگومان خوا دەستدرێژکارانی خۆشناوێن. کەواتە: لێرەشدا پێویست ناکات بڵێین: ئایەتەکانی فەرزبوونی جەنگو جیهاد ئەوانەی پێشێ بەوانەی دوایی نەسخ بوونەتەوە! چونکە مسوڵمانان هەرکاتێك توانایان نەبوو، ئەگەر کافر زوڵمیشیان لێ بکات هەر دەبێ دەستی خۆیان بگێڕنەوەو صەبر بگرن، ئنجا دوایی کە توانایان هەبوو، بەڵام تواناکەیان هێندە نەبوو چاك قۆڵی لێ هەڵبکەن، ئەوە تەنیا مۆڵەتەو بۆیان هەیە جەنگو جیهاد بکەن، بەڵام لەسەریان فەرزنیە، بەڵام دوایی هەرکات لە توانایان دا هەبوو لەسەریان پێویستە، کەواتە: هیچ ناکۆکیی‌و تێکگیرانێك لە نێوان ئەو سێ حوکمەدا نیە، تاکو ناچاربین بڵێین: (ناسخ) و (مَنسوخ)ن، بەڵکو هەرکامێکیان بۆ قۆناغو هەلومەرجێکی تایبەت‌و جیاواز لەوانی دیکەیە.

توێژینەوەیەك لەبارەی ئایەتی شمشێرەوە

وە لە کۆتـایی ئـەم مەسـەلەیەدا بـە پێویـستی دەزانم شـتێك بڵـێم دەربـارەی ئـەوە، کـە توێـژەرەوانی قورئـان پێـی دەڵـێن: (آیـة السیف) [ئایەتی شمشێر] کە بریتیـە لـە ئایـەتی ژمـارە (٥) پێنجی سـوورەتی (التوبـة) کــە بــە ســوورەتی (بــراءة)ش ناســراوە، ئایەتەکــە ئەمــە دەفەکەیـــــەتی: ﴿ فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلۡأَشۡهُرُ ٱلۡحُرُمُ فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ وَخُذُوهُمۡ وَٱحۡصُرُوهُمۡ وَٱقۡعُدُواْ لَهُمۡ كُلَّ مَرۡصَدٖۚ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾، واتە: ئەگەر مانگە قەدەغەکان، [واتە: ئـەو مانگانـەی جـەنگیان تێـدا قەدەغەکراوە] بەسەرچوون هاوبـەش پەیداکـەرەکان بکوژن لە هـەر شوێنێکی وەبەرپەلتان کەوتن، وە بیانگرن و ئابڵووقەیان بدەن، وە لـە هـەموو شـوێنێك بۆسـەیان بـۆ دابنـێن، جـا ئەگـەر پەشـێمانبوونەوە بۆلای خواو نوێژیان بەرپا کردو زەکاتیاندا، ئەوە ڕێیان چۆڵ بکەن و بەریانبدەن، بێگومان خوا لێبوردەی بە بەزەیی یە.

یەکێك لە زانایان بەناوی (هبة الله بن سلامة البغدادي) لە کتێبی (الناسخ والمنسوخ)دا دەڵێ: ئەم ئایەتە (١٢٤) ئایەتی (نَسخ) کردۆتەوە، وە هەندێکی دیکەش لـە زانایـان گوتوویانـە: ((إنَّ كُلَّ مَـا فـي القُـرآن مِثـل: أعـرِض، وتـولَ عَـنهُم، وذَرهُـم، وَمَـا أشـبَه ذَلِـكَ فَناسِـخَتهُ آيَـةُ الـسيف))، واتـە: هـەموو ئـەو فەرمانانـەی کـە لـە قورئانـدان، وەك:

وازیان لێبێنەو، پشتیان تێبکەو، لێیان بگەڕێو وێنەی ئەوانە، ئایەتی شمشێر هەمووی هەڵوەشاندوونەوە، بەڵام بۆچی؟ دەڵێن: چونکە ئەم ئایەتە موبارەکە کە پێی دەڵێن ئایەتی شمشێر، فەرمان دەکات بە مسوڵمانان کە لەگەڵ موشریکەکاندا بجەنگن، دوای بەسەرچوونی ئەو چوار مانگە کە جەنگیان تێدا قەدەغە کراوە!

بەڵام ئەگەر تەماشای سیاقی ئەو ئایەتانە بکەین کە لە سەرەتای سووڕەتی (التوبة)وەن، زۆر بە ڕوونیی دیارە، کە ئەو تێگەیشتنە ڕاست نیە، سەرەتا خوا ئاوا دەفەرموێ: ﴿بَرَآءَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ۝١﴾، واتە: ئەمە دەربڕینی حاشا لێکردنە لە خواو پێغەمبەرەکەیەوە ﷺ بۆ ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانەی کە پەیمانتان لەگەڵیاندا هەیە، کە وەك لە سیاقی ئایەتەکەی دوایی دەیزانین، ئەوانەن کە بە پەیمانەکەیانەوە پابەندنینو هەرچەندە پەیمانیان لەگەڵ مسوڵمانان دا هەیە، بەڵام هەر دەرفەتیان بۆ ڕێکبکەوێ، زەرەر لە مسوڵمانان دەدەنو خیانەتیان لێ دەکەن، پاشان لە ئایەتی دووەم دا دەفەرموێ: ﴿فَسِيحُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى ٱللَّهِ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ مُخْزِى ٱلْكَٰفِرِينَ ۝٢﴾ التوبة، واتە: چوار مانگ مۆڵەتە بە زەویدا بڕۆن ئازادبن [ئەی هاوبەش بۆخوا دانەرەکانو ئەو کافرانەی کە پەیمانتان لەگەڵ مسوڵمانان دا هەیە، بەڵام بە پەیمانەکەوە پابەند نین چوار مانگ مۆڵەتە بڕۆن] وە بزانن کە ئێوە خواتان پێ دەستەوسان ناکرێ، وە خوا کافران سەرشۆڕ دەکات، ئنجا لە ئایەتی سێیەم دا دەفەرموێ: ﴿وَأَذَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلنَّاسِ يَوْمَ ٱلْحَجِّ

ٱلْأَكْبَرِ أَنَّ ٱللَّهَ بَرِىٓءٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُۥ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى ٱللَّهِ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾﴾ التوبة، واتە: ئەمە ئاگادارکردنەوەیە لە خواو لە پێغەمبەرەکەیەوە ﷺ بۆ خەڵك لە ڕۆژی حەجی گەورەدا (واتە: ڕۆژی ڕاوەستانی عەرەفە) کە خواو پێغەمبەری خوا بەریئن و هیچ پەیوەندییان نیە بەهاوبەش دانەرانەوە، جا ئەگەر گەڕانەوە (چ لە شیرك گەڕانەوە بۆ ئیمانو تەوحید، چ لە خیانەتو پەیمان شکاندنەوە گەڕانەوە بۆ ئیلتیزام بە پەیمان)، ئەوە بۆ ئێوە چاکترە، وە ئەگەر پشتتان هەڵکرد، ئەوە بزانن کە ئێوە خواتان پێ دەستەوسان ناکرێو دەربازنابن لەدەستی خوا، وە مژدە بدە بەوانەی بێبڕوان بە سزایەکی بە ئێشو ژان، پاشان لە ئایەتی چوارەم دا دەفەرموێ: ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَٰهِرُوا۟ عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوٓا۟ إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ...﴿٤﴾﴾التوبة، واتە: جگە لەو هاوبەش دانەرانەی کە پەیمانتان لەگەڵیاندا بەستوەو، هیچ کەموکوڕییان نەبووە لە پەیمانیان لەگەڵ ئێوە داو، هاوکاریی هیچ دوژمنێکی ئێوەشیان نەکردوە لە دژی ئێوە، ئەوانە پەیمانیان لەگەڵ تەواوبکەن تا وەختی خۆی. کەواتە: ئایەتەکەی پێشێ کە دەفەرموێ: ﴿بَرَآءَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾﴾ التوبة، مەبەست پێی ئەو موشریکانەن کە پەیمانیان لەگەڵ مسوڵمانان هەیە، بەڵام پێوەی پابەندنین، بەڵام ئەوانەی کە بە پەیمانیانەکەیانەوە پابەندن:

﴿ فَأَتِمُّوٓاْ إِلَيۡهِمۡ عَهۡدَهُمۡ إِلَىٰ مُدَّتِهِمۡۚ ﴾، واتە: پەیمانیان لەگەڵ تەواو بكەن، تا ئەو كاتەی كە بڕیارتان داوە پێكەوە شەڕ نەكەن ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴾، واتە: بێگومان خوا پارێزكارانی خۆشدەوێ، ئنجا لە ئایەتی پێنجەم دا دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلۡأَشۡهُرُ ٱلۡحُرُمُ فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ وَخُذُوهُمۡ وَٱحۡصُرُوهُمۡ وَٱقۡعُدُواْ لَهُمۡ كُلَّ مَرۡصَدٖۚ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٥ ﴾ التوبة، واتە: جا ئەگەر ئەو چوار مانگە بەسەرچوون، كە جەنگیان تێدا قەدەغەكراو، [لەگەڵ ئەو موشریكانەدا كە پەیمانتان لەگەڵیان هەیەو ئازادییان دراوەتێ بۆ ئەوەی بیر لە وەزعی خۆیان بكەنەوە داخۆ مسوڵمان دەبن، یان پابەند دەبن بەپەیمانەوە، یان نا؟! كەواتە: ئەو موشریكانەی كە دەبێ بكوژرێن كامانەن؟! ئەوانەن كە پەیمان دەشكێنن‌و پابەندنین بە پەیمانەكەیانەوە]، ئەوە هاوبەش بۆ خوادانەرەكان لە هەر شوێنێك بەردەستتان كەوتن بیانكوژن‌و بیانگرن‌و ئابڵووقەیان بدەن‌و لە كەمیندا بۆیان دابنیشن، بەڵام ئەگەر گەڕانەوە بۆ لای خواو نوێژیان بەرپاكردو زەكاتیان دا، ئەوە ڕێیان بەربدەن، بێگومان خوا لێبوردەی بەبەزەیی یە.

كەواتە: ئایەتی شمشێر فەرمان ناكات كە لەگەڵ هەموو موشریكەكان‌و هەموو كافران دا جەنگ بكرێ، بەڵكو تەنیا، لەگەڵ ئەو كافرانەدا كە پەیمانیان لەگەڵ مسوڵمانان دا هەیەو پەیمانەكەیان شكاندوەو خیانەتیان كردوە، ئەویش دوای ئەوەی كە چوار مانگ

مۆڵەتیان دەدرێتێ، بۆئەوەی ئەهلی کوفر مسوڵمانان تۆمەتبار نەکەن بەوە کە خاوەن پەیمان نین، وەك لە سوورەتی (الأنفال)یش دا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾ ﴾ الأنفال، واتە: ئەگەر مەترسییت هەبوو لە کۆمەڵێك کە پەیمانت لەگەڵیاندا هەیە، (کە پەیمان بشکێنن و غەدرو خیانەتت لێبکەن) پەیمانەکەیان وێبدەوەو ئاگاداریان بکەوە (کە ئێمە پەیمانمان لە نێواندا نەماوە) بێگومان خوا ﷻ خائینان و پەیمان شکێنانی خۆشناوێن.

کەواتە: ئەوە کە ناویشیان لەو ئایەتە ناوە (ئایەتی شمشێر) ئەویش وا نیە، چونکە ڕاست نیە کە فەرمانی کردبێ شەڕ لەگەڵ هەموو کافران دا بکرێ بە موتڵەقیی، بەڵکو تەنیا ئەو کافرانەی کە پەیمانیان لەگەڵ مسوڵمانان هەیەو پەیمان دەشکێنن، جەنگ لەگەڵ کردنیان ڕەوایە، ئەمما ئەوەی کە پابەندە بە پەیمانەوە، دروست نیە شەڕی لەگەڵدا بکرێ، بە دەقی ئەو ئایەتانەی کە هەر لە هەمان سوورەتدا هاتوون.

بەشی شەشەم

توێژینەوەیەک لەبارەی چوار نموونە لەو ئایەتانەی کە زۆرێک لە توێژەرەوانی قورئان بە (ناسخ و مەنسوخ)یان داناون

نموونـەی یەکـەم:

ئایەتی ژمـارە: (١٨٠)ی (البقـرة) وە ئایـەتی ژمـارە: (١١)ی (النـساء) خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا ٱلْوَصِيَّةُ لِلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ ﴾، واتە: لەسەرتان پێویست کراوە، هەرکاتێك یەکێکتان مردنـی گەیـشتە سـەری، ئەگـەر مـاڵێکی بەجێدەهێـشت، کـە وەسـیەت بکـات بـۆ بـاب‌و دایکـی‌و بـۆ خزمـان بـە شـێوەیەکی پەسـند، ئـەوە هەقێکـە لەسـەر پارێزکاران. ئایـا ئـەم ئایەتـە، ئایـەتێکی کـارپێکراو (مُحْکَم)ە، یـاخود ئایـەتێکی لابـراو (مَنـسُوخ)ە؟ زۆر لـە زانایـان ئـەم ئایەتـەیان بـە (مَنسُوخ) داناوە، دیارە هەندێکیش بە (مُحْکَم)یان داناوە، جـا لێـرەدا بەکورتی ئەم مەسەلەیە دەتوێژینەوەو، سـەرەتاش بـەکورتی لـەبارەی (مَنسُوخ) و (مُحْکَم)ەوە دەڵێین:

(مَنـسُوخ): واتـە: ئـەم ئایەتـە هەرچـەندە بێـژەکانی ماونەتـەوە، بەڵام وەك حوکم‌و کارپێکردنی لابراوە.

(مُحْکَم): واتـە: ئایەتەکـە هـەر لـە شـوێنی خۆیـەتی‌و وەك چـۆن بێـژەکانی مـاون، نێـوەڕۆك‌و حـوکم‌و کارپێکردنیـشی هـەر لـەجێی خۆیەتی.

جا دیارە من ڕای دووەمـم پـێ ڕاسـتە، نـەك هـەر بـە نـسبەت ئـەم ئایەتەوە، وەك لە ڕابردوودا گوتوومانە، بەڵکو بەنسبەت هـەموو ئـەو ئایەتانـەی دیکەشـەوە کـە کـەم‌و زۆر لـەنێو توێـژەرەوانی قوڕئـان دا مشت‌ومڕیان لەسەرە، کە نەسخ کرابنەوە یـاخود نەسـخ نەکرابنـەوە،

وە من پێم وایە وەك چەندان جار گوتوومانە: هیچ ئایەتێك ئێستاکە لەم قورئانو (مصحف)ەی بەردەستمان دا نیە، کە (مَنسوخ) بێو کاری پێنەکرێ، ئنجا با تەماشا بکەین، داخۆ ئەم ئایەتە زانایان چۆنیان قسە لەسەر کردوە؟ (القُرطبي) لە بەرگی (٢)ی تەفسیرەکەیدا بە ناوی (الجَامع لأحكَام القُرآن) لە لاپەڕە (٢٣٣)دا بە شێوەیەکی پوختە (خَلاصَة) هێناویەتیو دەڵێ: ((قِيلَ مُحكَمَةٌ مَعناها خاصٌ بالوَالِدَين الَّذينَ لايَرِثانِ كَالكَافرينِ وَالعَبدَين وبسَبَب القَتلِ، وفي القَرَابة غَير الوَرَثة قالَ الضحَّاك وَطاوس والحسن وَ اختارهُ الطبَري، وَعَنِ الزّهري أن الوَصيّة وَاجبَة فِيما قلَّ أوْ كَثر، وَقالَ إبْنُ المُنذِر أجمَعَ كُلُّ مَن يُحفَظُ عَنهُ مِنْ أهْلِ العِلْمِ عَلَى أنَّ الوَصيّة للوَالِدَين الَّذَيْنِ لايَرِثانِ وَالأقربَاء الَّذينَ لا يَرِثُونَ، جَائِزَةٌ))، واتە: ڕایەك هەیە دەڵێ: ئەم ئایەتە موحکەمە (واتە: (مَنسوخ) نیەو کاری پێ دەکرێ)، بەڵام ماناکەی تایبەتە بەو دایكو بابانەی کە میرات ناگرن، وەك دایك و بابێکی کافر[1] [ئینسانێکی مسوڵمان هەیە، کوڕێکە، کچێکە، دایكو بابی کافرن، واتە: بۆ خۆی مسوڵمان بووەو دایكو بابی جوولەکەن، یان نەصرانیین، یان هاوبەش بۆ خوا دانەرن، یان مولحیدن، یان هەرچی هەن، دیارە کافر میرات لە مسوڵمان ناگرێ، جا ئەم وەسیەتە بۆ ئەو دایكو بابانەیە]، هەروەها دایكو باب کە کۆیلە بن، دیسان میرات لە منداڵێکی ئازاد ناگرن، هەروەها بابو دایکێك بە هۆی ئەوەوە کە منداڵەکەی خۆیانیان کوشتوە میراتی لێناگرن، وە خزمانێك کە میراتگر نەبن، (ئەوانە هەموویان) وەسیەتیان بۆ دەکرێ، ئەوە ڕای ضەححاكو طاووس و

---

١) ئەوەی نێوان کەوانەکان ڕوونکردنەوەی منە.

حەسەنی بەسرییەو تەبەرییش ئەم رایەی هەڵبژاردوە، وە زوهریی دەڵێ: هەرکەس مردوماڵی لەپاش بەجێما، فەرزە لەسەری وەسیەت بکات، کەم بێ یان زۆر بێ، (ابن المنذر)یش دەڵێ: هەموو ئەوانەی کە زانیارییان لێوەرگیراوەو قسەیان لێ ریوایەت کراوە لە زانایان، لەسەر ئەوە یەك دەنگن کە باب و دایکێك وە خزمانێك کە میرات ناگرن، وەسیەت کردنیان بۆ دروستە.

ئنجا ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی: ((إنَّ اللهَ قد أعطى لِكُلِّ ذي حَقٍّ حقَّهُ فلا وَصِيَةَ لوارِثٍ)) (رَوَاهُ أبُو داوُدَ برقم: (٢٨٧٠)، وَابنُ مَاجَهْ برقم: (٢٧١٤)، عَن أبَا أمامَة ﷺ، وَصَحَّحَهُ الألباني في (إرواء الغليل) برقم: (١٦٥٥))، واتە: بێگومان خوا مافی هەموو خاوەن مافێکی داوەو میراتگر وەسیەتی بۆ ناکرێ.

ئەوە لێرەدا مەبەست کەسێکە کە میرات بگرێ ئەوە دروست نیە وەسیەتی بۆ بکرێ، بۆ نموونە: بابێك کە خەریکە بمرێ، نابێ وەسیەت بکات بۆ میراتگرێك، بەڵکو دەبێ وەسیەتەکە بکات بۆ خزمانێك کە میراتناگرن، ئنجا رایەکی دیکەی توێژەرەوانی قورئان هەیە کە یەکێك لەوانە (أبو مُسلم الأصفهاني)یە رەحمەتی خوای لێبێ، کە ئەو پێی وایە (نَسخ) لە قورئاندا هەر نیە، وە ئەم ئایەتە بە دوو شێوەی دیکە مانا دەکات و بە دوو شێوە ماناکردنەش هیچ پێویست ناکات باسی نەسخ بکرێ:

مانایەکیان ئەوەیە دەڵێ: ((مَعنى هذهِ الآية كُتِبَ عليكُم ما أوصَى بهِ اللهُ تعالى من توريثِ الوالِدَينِ والأقربين من قولِهِ: ﴿ يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِىٓ أَوۡلَٰدِكُمۡۖ لِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِ ... ﴿١١﴾ ﴾ النساء، أو كُتِبَ

عَلَى المُحتضَرِ أي يُوصي لِلوَالِدَينِ وَالأقرَبين بتوفر ما أوصَى بهِ الله عَلَيهِم أن لا يُنتقصَ مِن أنصِبائهم))، واته: مانای ئەم ئایەته: ئێوه لەسەرتان پێویست کراوه ئەوەی کە خوا وەسیەتی پێکردوون، بدرێ بە باب‌و دایک‌و بە خزمان لە سووڕەتی (النساء)دا، پێیان بدرێ، کە دەفەرموێ: ﴿ يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِيٓ أَوۡلَٰدِكُمۡۖ لِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۚ ... ﴾ النساء، تا كۆتایی ئایەتەکە واته: ئەوەی کە خوا لەوێدا وەسیەتی کردوە، خوا لەسەری پێویست کردوون، کە ئەو وەسیەتە جێبەجێکەن [ئەوە مانای یەکەمی].

[مانای دووەمی] یان مەبەست پێی ئەوەیە کەسێك کە کەوتۆتە سەروحەدی مردن لەسەری پێویست کراوە، کە ڕاسپێرێ بۆ باب‌و دایک‌و بۆ خزمان، ئەوەی کە خوا وەسیەتی پێکردوەو ئامۆژگاریی پێ کردوە [لە سووڕەتی (النساء)دا]، پێیان بدرێ هەر کەس بەو پێیەی کە خوا بۆی دیاریکردوە، میراتی خۆی وەربگرێ‌و لێیان کەم نەکرێتەوە[1].

ئنجا (أبو مسلم الأصفهاني) دەڵێ: ((وَلا منافاة بَينَ ثبوتِ الميرَاث لِلإقرَباء مَعَ ثبُوت الوَصيَة فالميراثُ عَطيةٌ مِنَ اللهِ تعالى، وَالوَصية عَطيةٌ ممَن حَضَرَهُ المَوت)) [ئێمە لە ڕابردوودا باسمان کرد، کە (نَسخ) ئەوەیە لە نێوان دوو ئایەتی قورئاندا تێککیرانێك

١) جیاوازی دوو مانایەکەش ئەوەیە، کە لە یەکەمیاندا دوێنراو (مخاطب) کەس‌وکاری مردووەکەن، وە لە دووەمیاندا خودی باباى بەرەو مردن چووە.

هەبێ، کە چار نەکرێ، واتە: تێکگیـرانێکی وەهابـێ ناچاربین بڵێین: یەکێکیان (مَنسُوخ)ە و ئەویدیکە (ناسخ)ە]، ئنجا لێرەدا (ابو مسلم) دەڵێ: لە نێوان ئـەوەدا، کـە میـرات دیاریکراوە بۆ خزمـان، لەگەڵ ئـەوە، کـە وەسـیەت بکـرێ بـۆ خزمـان، تێکگیـران نیـە، چـونکە میـراتەکە بەخششی خوایەو وەسیەتەکەش بەخششی ئـەو کەسـەیە، کـە خەریکـە بمـرێ، بـۆ وێنـە: دایـكو بـاب هـەرکامیان شـەش یـەك دەگرن لە کوڕیان، یان لە کچیان، کە دەمرێ، ئەگەر منداڵی هەبێ، جا ئەو کوڕە، یان ئـەو کچە دەتوانـێ وەسیەت بکات بڵێ: وێـڕای شـەش یەك، با لە سێیەکی ماڵدا، ئەو ئەندازەیـەی دیکـەش بـدرێ بـە بـابم و ئەو ئەندازەیەی دیکەش بدرێ بە دایکم، کەواتە: تێکگیـران نیـە، لـە نێوان ئـەوەدا، کـە میـراتیش بگیرێ و وەسیـەتیش بۆ ئـەو ئینـسانە بکرێ، کە زیاد لە میـراتیش ئەندازەیەکی دیکەشی بدرێتێ.

ئنجا گریمان ئەگەر تێکگیـرانیش هـەبێ، واتـە: ئـەو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ بەبەڵگەی بهێنرێتەوە، کـە فەرموویـەتی: ((إنَّ اللهَ قَدْ اعطى لِكُلِّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ)) (رَوَاهُ أبُو دَاوُدَ بـرقم: (٢٨٧٠)، وَابنُ مَاجَهْ برقم: (٢٧١٣)، عَنْ أبَا أمَامَةَ ﷺ، وَصَحَّحَهُ الألباني في (إرواء الغليل) بـرقم: (١٦٥٥)) وە ئەگـەر فەرموودەکـەش ڕاسـتبێ لـە ڕووی سـەنەدەوەو قـسەی پێغەمبـەر ﷺ بـێ و دروسـت نـەبێ کەسێك میـرات بگرێ وەسیەتی بۆ بکرێ، دیسان ئێمە هەر ناچارنین بڵێین: ئایەتەکە (مَنسُوخ)ە، بۆچی؟

چونکە: ئەگەر بۆ ئەو خزمـە یـان دایـكو بابـەی میـرات دەگـرن، دروست نەبێ وەسیەتیان بـۆ بکـرێ، بـەڵام جۆرە بـابو دایکـی دیکـە هەیـە، کـە کـافرن و دروسـتە وەسـیەتیان بـۆ بکـرێ، یـان بابێـك یـان

دایکێك کە کوڕەکەی خۆی دەکوژێ یان کچەکەی دەکوژێ‌و، لەسەر ڕای زۆر لە زانایانیش کوژەر میرات لە کوژراو وەرناگرێ، ئەو کاتە دەکرێ وەسیەتی بۆ بکرێ، دیسان ئەگەر خزمی وا هەن میراتیان بۆ دیاریکراوە، خزمی واش هەن کە میرات ناگرن، وەك خوای پەروەردگاریش باسی کردوە.

پاشان (أبو مسلم الأصفهاني) دەڵێ: ((وَلَوْ قدرنا حُصول المُتافاة لكَانَ يُمكِن جَعَلُ آيَةَ المِيراثِ مُخَصِّصَةَ لِهذِهِ الآيَةِ، وَذلِكَ لأنّ هذِهِ الآيَة توجبُ الوَصِيَّةَ لِلأقرَبينَ ثمَّ آيَة المِيراثِ تخرِجُ الوَارث وَيَبقى القَريب الذي لايَكون وَارِثاً دَاخلاً تحتَ هذهِ الآيَة فكُلُّ مَن كَانَ وَارِثاً لَمْ يَجُزِ الوَصيَّة لهُ، وَمَنْ لمْ يَكُن وَارِثاً جَازَت الوَصية لَهُ لأجْل صِلَة الرَّحِمِ))، واتە: ئەگەر گریمان، دامانئا ئەم دوو ئایەتە، [ئایەتی ژمارە (١١)ی سوورەتی (النساء)و ئەم ئایەتەی کە ئێستا خەریکی توێژینەوەینی لە سوورەتی (البقرة)] تێکگیرانیشیان لە نێواندا هەبێ، ئەوکاتە دەڵێین: ئەو ئایەتەی کە باسی میرات دەکات [(١١) لە سوورەتی (النساء)دا] ئەم ئایەتەی ئێرە کە باسی وەسیەت دەکات تایبەتی (تخصیص)ی دەکات، بەمجۆرە: ئەم ئایەتە وەسیەتکردن بۆ خزمان بەگشتی فەرز دەکاتو، ئایەتی میراتیش ئەوانەی میراتگرن لەو حوکمەیان دەباتە دەرێ‌و، دەمێننەوە ئەو خزمانەی کە میراتناگرن، ئەم ئایەتە دەیانگرێتەوە، واتە: هەرکەسێك میرات بگرێ وەسیەتکردنی بۆ دروست نیە، بەڵام ئەوەی میراتگر نەبوو دروستە وەسیەتی بۆ بکرێ، لەبەر پەیوەندیی خزمایەتیی، بە کورتیی: هەموو ئەو خزمانەی کە میراتناگرن، ئەم ئایەتە کە باسی وەسیەت دەکات دەیانگرێتەوەو دروستە وەسیەتیان بۆ بکرێ،

لەبەرچی؟ لەبەر پەیوەندی خزمایەتیی، چونکە: خوا ﷻ لە چەند شوێنێك لە قورئاندا باسی پەیوەندیی خزمایەتیی کردوە کە دەبێ مسوڵمان چاکە لەگەڵ خزماندا بکات، بۆ وێنە: لە سوورەتی (النساء) ئایەتی ژمارە (١)دا دەفەرموێ: ﴿...وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا﴾النساء، واتە: پارێز لەو خوایە بکەن کە شتی پێ لە یەکتر داوا دەکەن، وەپارێز لە ڕەحم و خزمایەتیی بکەن (واتە: مەیپچڕێنن) بێگومان خوا بەسەرتانەوە چاودێرە.

هەروەها لە سوورەتی (النحل) ئایەتی ژمارە (٩٠)دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَٱلۡإِحۡسَٰنِ وَإِيتَآيِٕ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ ...﴾ النحل، واتە: خوا فەرمان دەکات بە دادگەریی و بە چاکەکاریی وە بە بەخشین بە خزمان. کە لێرەدا بەخشین بە خزمان، واتە: لەرێی وەسیەتەوە[1].

ئنجا ئێمە ئێستا دەپرسین: ئایا ئەوەی کە ئەم ئایەتەی سوورەتی (البقرة) نەسخ کردۆتەوە کە باسی وەسیەت دەکات، کام ئایەتەیە؟ ئەگەر مەبەست ئایەتەکەی سوورەتی (النساء) بێ، ئایەتی ژمارە (١١)، ئەوە تێکناگیرێن، چونکە ئەو باسی هەندێك لە خزمان دەکات کە میراتیان بۆ دیاریکراوە، بەڵام خزمی دیکە دەمێننەوە کە میراتیان بۆ دیارینەکراوە، وەسیەتەکەش بۆ ئەوانە، ئەوە لەلایەك.

هەروەها وەك گوتم باب و دایکیش هەندێك جار میرات ناگرن، دیسان ئەوانیش دەگرێتەوە، کەواتە: لەوێشدا تێکگیران نیەو

١) بڕوانە: (التفسير الكبير) (مفاتيح الغيب) لفخرالدين الرازي، ج(٣)، ص (٥٣).

ناگونجێ بڵێین: ئایەتەكەی سووڕەتی (النساء) ئەوەی (البقرة)ی (نەسخ) كردۆتەوە، وە ئەگەر مەبەست پێی [واتە: (ناسخ)ی ئایەتەكەی (البقرة)] فەرمایشتەكەی پێغەمبەر ﷺ بێ، دەڵێین: یەكەم: فەرمایشتی پێغەمبەرو سوننەتی پێغەمبەر ﷺ لەسەر ڕای زۆرێك لە زانایان، ئەگەر تەنانەت سوننەتی موتەواتیریش بێ، قورئانی پێ (نەسخ) ناكرێتەوە، وەك (الشافعي و سفیان الثوري) و كۆمەڵێك لە زانایان ڕایان وایەو ئەم فەرموودەیەش فەرمودەی (آحاد)ەو موتەواتیر نیە، ئنجا دیسان ناشگونجێ ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ ئایەتەكە (نەسخ) بكاتەوە، تەنانەت لەسەر ڕای ئەوانەش كە دەڵێن: سوننەت قورئان (نەسخ) دەكاتەوە، چونكە باشە ئەوە دامانناا میراتگرێك كە میرات دەگرێ وەسیەتی بۆ ناكرێ، ئەدی خزمێك كە میرات ناگرێو میراتی بۆ دیاری نەكراوە؟ ئەوكاتە بێگومان دەگونجێ وەسیەتی بۆ بكرێ، دیارە هەندێكیش لە زانایان گوتوویانە: ئەم ئایەتە كە باسی وەسیەت دەكات، بە كۆ دەنگیی زانایان، وەك قورتوبی و كۆمەڵێك لە زانایان هێناویانە (نەسخ) بۆتەوە، بەڵام بەڕاستی ئەوە شتێكی سەیرە! چونكە كۆدەنگیی زانایان (إجماع العلماء) ئەوەیە كە لە دوای پێغەمبەر ﷺ لەسەر ڕایەك پێك هاتبن، جا لە دوای پێغەمبەر ﷺ چۆن دەگونجێ قورئان (نەسخ) بێتەوە؟ بێگومان ئەوە شتێكی زۆر دوورە لە عەقڵو (منطق)ەوە!!

كەواتە: كورتەی قسان ئەوەیە: ئەم ئایەتە موحكەمەو لە جێی خۆی دایەو مەنسووخ نیە، تەنیا ئەوەندە هەیە ئایەتەكەی سووڕەتی (النساء) هەندێك كەسی هەڵاواردوەو جیای كردۆتەوە، وە حوكمی

ئەم ئایەتەی سوورەتی (البقرة)ی تایبەت كردوە بە كەسانێكەوە كە میراتیان بۆ دیاری نەكراوە، تەنیا ئەوان بۆیان هەیە وەسیەتیان بۆ بكرێ، ئەویش لەسەر ڕای ئەوانە كە دەڵێن: فەرموودەكە ڕاستە، بەڵام ئەگەر فەرموودەكە ڕاست نەبێت، ئەوە ئەوكاتە بەو شێوەیەی كە دوو تەفسیری دیكەمان بۆ ئایەتەكە كردن، دەگونجێ مەبەست ئەوەبێ كە وەك چۆن ئەندازەیەك ماڵ بە میرات دیاریكراوە، بە وەسیەتیش ئەندازەیەك دیاری بكرێ، بۆ وێنە: ئەو كەسەی هەشت یەك دەگرێ، شەش یەك دەگرێ، سێیەك دەگرێ، بە وەسیەتیش ئەندازەیەكی دیكە بگرێ، كە ئەوكاتە میراتەكە بەخششی خوایەو ئەوەش كە بە وەسیەت دەیگاتێ، بەخششی ئەو كەسەیە كە خەریكە دنیا بەجێدەهێڵێ‌و كۆچی دوایی دەكات.

نموونەی دووەم:

ئایەتی ژمارە: (٢٣٤)ی (البقرة)و ئایەتی ژمارە: (٢٤٠)ی هەمان سوورەت كە ئەمە دەق‌و مانای هەردووكیان:

١- ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوۡنَ مِنكُمۡ وَيَذَرُونَ أَزۡوَٰجٗا يَتَرَبَّصۡنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرۡبَعَةَ أَشۡهُرٖ وَعَشۡرٗاۖ فَإِذَا بَلَغۡنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ فِيمَا فَعَلۡنَ فِيٓ أَنفُسِهِنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ ﴿٢٣٤﴾ ﴾ البقرة، واتە: وە ئەوانەتان كە دەمرێنرێن وە هاوسەران بەجێدەهێڵن، هاوسەرەكانیان چوار مانگ‌و دە شەو چاوەڕوان دەبن‌و خۆیان مەرزەم دەكەن، جا هەر كات گەیشتنە كاتی دیاریی كراویان، ئەوە هیچتان لەسەرنیە لەوەدا كە بە شێوەیەكی پەسەند لە خودی خۆیاندا دەیكەن

(واتە: ئەگەر خۆیان بڕازێننەوە بە مەبەستی شووکردنەوە) وە خوا شارەزایە بەوەی دەیکەن.

٢- ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَٰجِهِم مَّتَٰعًا إِلَى ٱلْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِىٓ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ ﴾ البقرة، واتە: وە ئەوانەتان کە دەمرێنرێن وە هاوسەران بەجێ دەهێڵن، با وەسیەت بۆ هاوسەرانیان بکەن کە بەبێ وەدەرنان، ماوەی ساڵێک شوێنی حەوانەوەو گوزەرانیان دابین بکرێ، جا هەرکات خۆیان دەرچوون، ئەوە ئێوە هیچتان لەسەر نیە، لەوەدا کە بەشێوەکی پەسەند لەبارەی خۆیانەوە دەیکەن، (مادام عیددەی پێویستیان تەواو بووبێ)، وە خوا زاڵی کار بەجێیە.

خوا کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَٰجِهِم ﴾ زۆر لە زانایان گووتویانە ئەم ئایەتە (نسخ) کراوەتەوە بە ئایەتی پێشوو، کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ﴾، ئەم ئایەتە (٢٤١) دەفەرموێ: ئەوانەتان کە دەمرێنرێن، وە هاوسەران کە لە دوای خۆیان بەجێ دەهێڵن، با لە سەرەمەرگدا وەسیەت بکەن بۆ خێزانەکانیان، بۆئەوەی ماوەی ساڵێک نان و نەفەقەیان بکێشرێ و لە ماڵەکەیان نەبرێنە دەرێ، ئایەتی پێشووش ژمارە (٢٣٤) دەفەرموێ: ئافرەتێك کە مێردی دەمرێ چوار مانگ و دە شەو لە عیددەدا دەبێ، ئەمەشیان دەڵێ: ساڵێك، بۆیە زۆر لە زانایان گوتوویانە: ئەم ئایەتە

بە ئایەتە پێشووەکە نەسخ کراوەتەوە، واتە: هەرچەندە ئەوی دیکە لە رووی ڕێزبەندییەوە لە پێشەوەیە، بەڵام ئەویان (ناسخ)ەو ئەمەیان (مَنسوخ)ە!

جا وەك پێشتر گوتم کە من قەناعەتم وایە، وەك زۆرێك لە زانایان قەناعەتیان وایە، هیچ ئایەتێك لە قورئاندا نیە (مَنسوخ) بێت، واتە: هیچ ئایەتێك لە قورئاندا نیە کە ئیشی پێ نەکرێت، ئەدی چۆن ئەو دوو ئایەتە پێکەوە دەگونجێن؟!

ڕاستییەکەی ئەوەیە، ئەم ئایەتە (٢٤١) دەفەرموێ: ئافرەت مافی هەیە ماوەی ساڵێك لە ماڵی مێردیدا بمێنێتەوە، ئەگەر مێردەکەی وەسیەتی بۆ بکات، یاخود کەس‌وکاری مێردەکەی ئامادە بن، ئافرەتەکە ئەوەی بۆی هەیە، واتە: ئافرەتەکە وای بۆ چاکەو بۆی هەیە ساڵێك بمێنێتەوەو، وێڕای ئەوەی کە چوار مانگ‌و دە شەوەکەوە، لە عیددەدا دەبێ، بە چوار مانگ‌و دە شەوەکەوە، ماوەی ساڵێك لە ماڵی مێردە مردووەکەیدا بمێنێتەوەو مەسرەفیشی بکێشرێ‌و ڕێزیشی لێ بگیرێ‌و خزمەتی بکرێ، بۆ مێردەکە وا چاکە ئەو وەسیەتە بکات، بەڵام لەسەر ئافرەتەکە پێویست نیە ساڵێك بمێنێتەوە، ئەدی چوارمانگ‌و دە شەوەکە؟ ئەوە واجبە، وە ئەمەیان، واتە: ماوەی ساڵێك سوننەتە، کەواتە ئەوە دوو ئایەتە تێکناگیرێن‌و ئەوە وەك ئەوە وایە یەکێك بێت بۆ لام بڵێ: ئەوەندەم پارە هەیە، دەڵێم: کاکە گیان تۆ ئەوەندە زەکاتەت لێکەوتوە، بۆ وێنە: (١٠٠٠٠) دە هەزار دینار زەکاتت لێکەوتوە، بەڵام ئەگەر (٢٠٠٠٠) بیست هەزار دیناریشی لێ بدەی، ئەوە ئەو (١٠٠٠٠) دە هەزارەی بەخشین‌و خێرە بۆخۆت دەیکەی، بەڵام دە هەزارەکەی دیکەیان واجبەو دەبێت بیدەی، لێرەش ئەو حەوت مانگ‌و بیست ڕۆژە زیادەیە، کە ژن لە

ماڵی مێردی وەفات كردوو دەمێنێتەوە، ئەوە ئەگەر وا بكات بۆی باشە، وە ئەگەر پیاوەكە وەسیەتی بۆ بكات‌و بڵێ: ماوەی ساڵێك با لە ماڵدا بمێنێتەوە بۆ وی وا باشە، وە بۆ كەس‌وكاری وا باشە، بەڵام هیچیان مولزەم نین بەوەوە، بەڵام ئافرەتەكە مولزەمە، وە ئەوانی دیكەش مولزەمن بەوەی كە چوار مانگ‌و دە شەو ئافرەتەكە لە عیددەدا بێت، دیارە هیچ كاتێكیش واجب‌و سوننەت تێك ناگیرێن، كە دەڵێی: ئەو شتە ئەوەندەی واجبەو ئەوەندەشی سوننەتە، هیچ پێویست ناكات بڵێی: ئەو واجبە ئەو سوننەتەی نەسخ كردۆتەوە، لەو بارەشەوە لە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير إبن كثير، ص١٧٧)دا ئەم دەقە هاتوە، ((وَروى البُخاري عَن مُجَاهِد ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوۡنَ مِنكُمۡ وَيَذَرُونَ أَزۡوَٰجٗا ﴾، قال: كانت هذه العدة، تعتدُ عند أهل زوجها واجبة، فأنزل الله: ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوۡنَ مِنكُمۡ وَيَذَرُونَ أَزۡوَٰجٗا وَصِيَّةٗ لِّأَزۡوَٰجِهِم مَّتَٰعًا إِلَى ٱلۡحَوۡلِ غَيۡرَ إِخۡرَاجٖۚ فَإِنۡ خَرَجۡنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ فِي مَا فَعَلۡنَ فِيٓ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعۡرُوفٖ ﴾، قال: جعلَ الله لها تمامَ السّنةِ سَبعَةَ أشهُرٍ وعِشرينَ ليلةً وَصيةً، إن شاءَت سَكَنَت في وصيتِها، وإن شاءَت خَرَجَت)) (رَواهُ البُخاريُ برقم: (٤٥٣١))، واتە: بوخاریی لە موجاهیدەوە دەگێڕێتەوە كە ئەم ئایەتەی پێشێ كە دەفەرموێ: ئەوانەی كە دەمرن‌و لە دوای خۆیان ژن بەجێ دەهێڵن، چوار مانگ‌و دە شەو چاوەڕێ دەكەن، فەرمووی: ئەوە ئەو عیددەیە كە واجبە لەسەر ئافرەت لە لای كەس‌وكاری مێردە وەفات كردوەكەی ئەو عیددەیە تێپەڕێنێت، دوایی خوای ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ، كە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوۡنَ مِنكُمۡ

﴿ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى ٱلْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ﴾، خوا بۆی کردە ساڵێکی تەواو، حەوت مانگو بیست شەو لەگەڵ چوار مانگو دە شەو دەکاتە ساڵێکی تەواو، ئەوەش وەك وەسیەتێك ئافرەتەکە ئەگەر بیەوێ بە پێی وەسیەتی مێردەکەی دادەنیشێ لە ماڵی مێردەکەی، وە ئەگەر نەشیەوێ دوای چوار مانگو دەشەوەکە ماڵی مێردی بەجێ دەهێڵێ.

(ئەبو موسلیمی ئەصفەهان)یش هەر ڕایەکی لەم جۆرەی هەیە کە دەڵێ: ئەو چوار مانگو دە شەوە پێویستە، بەڵام ماوەکە دیکەی ئەو ساڵە، واتە زیادە لە چوار مانگو دە شەو، شتێکی پەسەندو چاکە کە هەم مێرد ئەو وەسیەتە بکاتو هەم ئافرەتیش ئەوەندە بمێنێتەوە، جا لەوبارەوە دەڵێت: ((وَالسَّبَب أنهُم كَانوا في زَمَان الجَاهِلِيَة يُوصُون بالنفقَة والسكنى حَولاً كَاملاً، وَكَانَ يَجب عَلى المَرأة الإعتداد بالحَولِ فبَيَن الله تعَالى في هَذهِ الآية أن ذلكَ غَير وَاجب))[1]، واتە: هۆی ئەوەش کە خوای زاناو شارەزا ئەمەی ناردە خوارێ، ئەوە بوو کە لە سەردەمی نەفامییدا وەسیەتیان دەکرد، کە دەبێ ئافرەتەکە ساڵێکی تەواو بمێنێتەوەو، نەفەقەی بکێشرێو ماوەی ئەو ساڵە تەواوەش ئافرەتەکە لەسەری پێویست بوو کە لە عیددەدا بێ، [واتە: بەرگو پۆشاکی ئاسایی لەبەر نەکات، هەتاکو ساڵەکە تەواو دەبێ]، جا خوای بەرز لەم ئایەتەدا ڕوونیکردەوە کە ژن ساڵێك چوونە عیددەی لەسەر پێویست نیە، بەڵکو شتێکی سوننەتەو پەسەندە، (تەنیا چوار مانگو دە شەوەکە فەرزە).

١) (محاسن التأويل) للقاسمي، ج (٣)، ص (٢٩٣، ٢٩٤).

نموونـەی سـێـیـەم:

ئایـەتی ژمـارە: (٢٨٣)ی (البقـرة)و ئایـەتی ژمـارە: (٢٨٢)ی هـەمان سوورەت كە ئەمەش دەقی هەردوو ئایەتەكەو ماناكەشیان:

١- ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَٱكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ فَإِن كَانَ ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُۥ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَٱسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَٱمْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ ٱلشُّهَدَآءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَىٰهُمَا ٱلْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُواْ ۚ وَلَا تَسْـَٔمُوٓاْ أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَـٰدَةِ وَأَدْنَىٰٓ أَلَّا تَرْتَابُوٓاْ ۖ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَـٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوٓاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِن تَفْعَلُواْ فَإِنَّهُۥ فُسُوقٌۢ بِكُمْ ۗ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾﴾ البقـرة، واتـە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! هـەركات مامەڵەیـەكی قـەرزتان بـۆ كـاتێكی دیـاریكراو لەگـەڵ یەكدیـدا كـرد، بینووسـن! وە بـا نووسـەرێك دادگەرانـە لـە نێوانتانـدا بینووسـێ، وە بـا هـیچ

نووسەرێك لاملیی نەكات كە بینووسێ، وەك چۆن خوا فێری كردوە، بەڵكو با بینووسێ، وە با ئەو كەسەی كە هەقەكەی لەلایە دەریببڕێ (دانی پێدا بێنێ)، وە با پارێز لە پەروەردگاری بكاتو هیچ شتێكی لێ كەم نەكاتەوە (واتە: لەوەی كە بە قەرز وەریدەگرێ)، ئنجا ئەگەر ئەو كەسە كە هەقەكەی لەلایە نەفام بوو، یان بێهێز بوو، یان ئەو نەیدەتوانی دەریببڕێ، با سەرپەرشتیارەكەی دادگەرانە بیڵێ (دەریببڕێ)، وە دوو شایەد لە پیاوانتان بە شایەد بگرن، وە ئەگەر دوو پیاو نەبوون با پیاوێكو دوو ئافرەت بن لەو شایەدانەی كە پێتان پەسندن (واتە: متمانەتان پێیان هەیە) تاكو ئەگەر یەكیان هەڵەی كرد (لەو دوو ئافرەتانە) یەكیان وەبیر ئەوی دیكە بێنێتەوە، وە با شایەدەكان هەر كات بانگكران (بۆ شایەدیی دان) لاملیی نەكەن، وە لە نووسینی (قەرز) بێزار مەبن گچكە بێ یان گەورە (واتە: كەم بێ یا زۆر) هەتا كاتی دیاریكراوی، ئا ئەوەتان لە لای خوا دادگەرانەترەو بۆ شایەدیی دان ڕاستترەو لە نەكەوتنە دوو دڵییشتان نیزیكترە، مەگەر (مامەڵەكەتان) بازرگانییەكی دەستبەجێ بێ، كە لەنێو خۆتاندا ئەنجامی بدەن، ئەو كاتە گوناهتان ناگات كە نەینووسن، بەڵام هەركات كڕینو فرۆشتنتان كرد، شایەد بگرن، وە با هیچ نووسەرێكو هیچ شایەدێك تووشی زیان نەكرێن، (یان زیان لە خاوەن ماڵ یان قەرزدارەكە نەدەن)، وە ئەگەر وابكەن، ئەوە دووچاری لارێ بوون دەبن، وە پارێز لە خوا بكەن، وە خوا فێرتان دەكات، وە خوا بە هەموو شتێك زانایە.

٢- ﴿ وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ ﴾ البقرة، واتە: وە ئەگەر لە سەفەرێ بوونو نووسەرتان چنگ نەكەوت، با (دەستەبەركەری نەفەوتانی قەرزەكانتان) بارمتە وەرگیراوەكان بن، جا هەركات هەندێكتان لە هەندێكتان دڵنیابوون (كە قەرزەكە نافەوتێنیو بەبێ نووسینو شایەدگرتنو بارمتە، قەرزتان دا) با ئەو كەسەی كە بە ئەمیندار دانراوە، سپاردەكە بداتەوە، وە با پارێز لە خوای پەروەردگاری بكات، وە شایەدیی دان مەشارنەوەو هەركەس بیشارێتەوە، ئەوە دڵی گوناهبارە، وە خوا بەوەی دەیكەن زانایە.

كە خوای كاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ ﴾، شەریعەتی خوای پەروەردگار واقیع بینەو دەزانێ هەموو جارێ ئەو خەڵكە بۆ مامەڵەكردن پێكەوە، وانیە كە لێك لە گوماندا بنو مەترسیی كێشەو سەر ئێشەیان لەگەڵ یەكدیدا هەبێ، بۆیە حیسابی ئەو حاڵەتەشی كردوەو دەفەرموێ: جا ئەگەر هەندێكتان لە هەندێكتان دڵنیا بوون، یانی: قەرزەكەتان نەنووسیو شایەدتان بۆ نەگرتو ڕەهنتان لە بەرانبەردا وەرنەگرت ﴿ فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ ﴾، ئەو كەسەی كە سپاردەكەی پێدراوە بیداتەوە، نافەرموێ: (فلیُؤَدِّ المَدینُ دَیْنَهُ) با قەرزدارەكە قەرزەكەی بداتەوە، وا نافەرموێ: دەنا خۆی ئەسڵ وایە، بەڵكو دەفەرموێ: با ئەو كەسەی

کە بە ئەمیندار دانـراوە، سپاردەکە تەسلیم بکاتـەوە، چونکە مـادام بابـای قـەرزدەر متمانـە بـە بابـای قـەرز وەرگـر دەکـاتو ڕەهنـی لـێوەرناگرێو شـایەدیی لـێ نـاگرێو نایـنووسـێ، مانـای وایـە بـە کەسـێکی باشـی دانـاوەو بـە ئەمینـداری دانـاوە، کەواتـە: بـا ئـەویش بەپێی گومانی خاوەن قەرزبێو ئەو سپاردەیەی کە لە لایەتی لەکاتی خۆیدا تەسلیمی بابای متمانەکەرو قەرز پێدەری بکاتەوە.

ئنجا هەندێك لە زانایان گوتوویانە: ئـەم ڕسـتە قورئانییـە ئـەوەی پێـشێی نەسـخ کردۆتـەوە، واتـە: ئایـەتی ژمـارە: (٢٨٢) کـە باسـی نووسینی قەرزو شایەد گرتن، دەکات، هـەروەها ڕسـتەی: ﴿وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ ...﴾یشی لـە ئایـەتی (٢٨٣) هـەر نەسـخ کردۆتـەوە! دیـارە هەنـدێك لـە زانایـانو توێـژەرەوان عادەتیـان وابـووە هـەر خـوا خوایـان بـووە ڕسـتەیەکی قورئانیـان لـێ هەڵکەوێو بە ڕواڵەت لەگەڵ ئەوی دیکە تێکبگیـرێ، بۆ ئەوەی بڵێن: ئەوەی دووەمیان ئەوەی یەکەمیانی (نسخ) کردۆتەوە! بەڵام ئێمـە لـە ڕابـردوودا گوتمـان: لـە قورئانـدا (نسخ) هـەر نیـەو هـیچ ڕسـتەیەکی قورئـان هـیچ ڕسـتەیەکی دیکـەی (نسخ) نەکردۆتـەوە، ئنجـا ئەگـەر تەماشا ئەم مەسەلەیە بکەین بەمجۆرەیە:

کاتێك بابای قەرز پێدەر دوو دڵەو گومـانی هەیـە لـە بابـای قـەرز وەرگـر، دەینووسـێو شـایەدیی لـێ دەگـرێ، ئەگـەر نووسـین نـەبوو، ڕەهنێکی لێ وەردەگرێ، بۆچی؟ چونکە لێی لـە گوماندایـە، یـاخود ئیحتمال دادەنێت کە دوایی سەرئێشەو کێشەیان لە بەینـدا پەیـدابێ، ئەدی ئەگەر گومانی نەبوو و هیچ ئەگەری نەبوو و، پێویستی نەکرد

بینووسیۆ، پێویستی نەکرد شایەدی لێبگریۆ، پێویستی نەکرد ڕەهن وەربگریۆ، ئایا ئەو دوو حاڵەتە لە یەك جیا نین؟!

بێگومان، با، خوای پەروەردگار ئەوەی پێشێی بۆ کاتێك فەرمووە کە متمانە لە بەیندا نەبێ، یاخود ئەگەری پەیدابوونی کێشەو سەرئێشە بێو، ئەوەی دووەمیشی بۆ کاتێك فەرمووە کە متمانە هەبێو ئەگەری پەیدابوونی کێشەو سەر ئێشە نەبێ، کەواتە: دوو حاڵەتی لێك جیان، وە دوو حوکمی لێك جیایان هەیە، (نەسخ)یش کاتێك دروست دەبێ کە دوو دەقی قورئان یاخود دوو فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ تێکبگیرێنو، نەگونجێ لەیەك کاتدا جێبەجێ بکرێن، بەڵام لێرەدا دەگونجێ هەردووکیان لە یەك کاتدا جێبەجێ بکرێن، ئەوەی پێشێ کە دەفەرموێ: بینووسنو شایەدی لێ بگرن، یاخود ڕەهن وەربگرن، لە کاتێکدایە کە گومان لە یەکدی بوون هەبێو، متمانە وەك پێویست نەبێو، ئەگەری پەیدابوونی کێشە هەبێ، ئەویدیکەش لە کاتێکدایە کە ئەو ئەگەرو دوو دڵییانە نەبن، کەواتە: لە یەك کاتدا هەردووکیان، بەڵام لە دوو حاڵەتی جیادا جێبەجێ دەکرێن، بۆیە مەسەلەی (ناسخ) و (منسوخ) لە گۆڕێدا نیە.

نموونەی چوارەم:

ئایەتی ژمارە: (٢٨٤)ی (البقرة) و ئایەتی ژمارە: (٢٨٦)ی هەمان سووڕەت، ئەمەش دەقو مانای هەردووکیان، بەڵام ئایەتی ژمارە: (٢٨٥)یشیان لەگەڵ دێنین، چونکە وەك دوایی لە هۆی هاتنە

خوارەوەمیاندا باسی دەکەین، هەرسێکیان پێکەوە پەیوەستن:

﴿ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ
تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٨٤) آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ
كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ
وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ (٢٨٥) لَا يُكَلِّفُ
اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا
إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ
لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (٢٨٦) ﴾،

واتە: هەرچی لە ئاسمانەکانو زەویدایە هی خوایە، وە ئەگەر ئەوەی لە دەروونتان دایە دەریبخەن یان پەنهانی بکەن خوا (دەیزانێو) لەسەری لێپرسینەوەتان لەگەڵدا دەکات، جا هەرکەس بیەوێ دەیبووریو هەرکەسێکیش بیەوێ ئازاری دەدا، وە خوا لەسەر هەموو شتێك بە توانایە - پێغەمبەرو بڕواداران بڕوایان بەوە هێناوە کە لە پەروەردگارییەوە بۆی نێرراوەتە خوار، هەرکامێکیان بڕوای بە خواو فریشتەکانیو کتێبەکانیو ڕەوانەکراوانی هێناوە (دەڵێن): جیاوازیی ناخەینە نێوان هیچ کام لە پێغەمبەرانییەوە، وە گوتیان: بیستمانو فەرمانبەریمان کرد، پەروەردگارمان لێبوردنت داوا دەکەین سەرەنجام هەر بۆ لای تۆیە - خوا جگە لە توانای لە هیچکەس داوا

ناکات، هەموو کەس لەو چاکانەی دەیانکات بەهرەمەندو لەو خراپانەی دەیانکات زەرەرمەندە. پەروەردگارمان هەرکات لەبیرمان چوو یان هەڵەمان کرد لێمان مەگرە، پەروەردگارمان وە قورساییەك وەك ئەوەی خستووتە سەر ئەوانەی پێشوومان، مەخە سەرشانمان، پەروەردگارمان وە ئەرکێکمان ماوێ سەر کە لە وزەماندا نیە، وە بمانبەخشەو بمانبوورەو بەزەییت پێماندابێ، هەر تۆ پشتیوانمانی، جا بەسەر کۆمەڵی کافراندا سەرمان بخە.

ئنجا بۆ چاکتر تێگەیشتنی هەردووك ئایەت با سەرنجی هۆی هاتنەخوارەوەی هەر سێك ئایەتی: (٢٨٤ و ٢٨٥ و ٢٨٦)ی (البقرة) بدەین:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿لِّلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُوا۟ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ ٱللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾﴾، ((عَن أبي هريرة رضي الله عنه، قالَ لـمَا نزلت على رسولِ الله ﷺ: ﴿لِّلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ...﴾، قالَ: فاشتدَ ذلكَ على أصحابِ رسولِ اللهِ ﷺ، فأتوا رسولَ اللهِ ثمَ بركوا على الرُكَبِ فقالوا أي رسولَ اللهِ كُلفنا من الأعمالِ ما نُطيقُ: الصَلاة، والصيَام، والجهَاد، والصدَقة، وقد أنزلت عليكَ هذهِ الآيةُ، فلا نُطيقُها، قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: أتريدُون أن تقُولُوا كمَا قالَ أهلُ الكتابَينِ من قبلِكُم سَمِعنا وعَصَينا؟! بل قُولوا: ((سَمِعنا وأطعنا غُفرانَكَ ربّنا وإليكَ المَصير))، قالُوا: سَمِعنا وأطعنا غُفرانَكَ ربّنا وإليكَ المَصيرُ، فلمّا اقترأها القومُ، ذلّت بها ألسنتهم فأنزلَ

اللهُ في اثرِها: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ ...﴾، فلمَّا فعلوا ذلكَ نسخها اللهُ تعالى فأنزلَ اللهُ عزّ وجلّ: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَاۚ لَهَا مَا كَسَبَتۡ وَعَلَيۡهَا مَا ٱكۡتَسَبَتۡۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذۡنَآ إِن نَّسِينَآ أَوۡ أَخۡطَأۡنَاۚ﴾، - قال: نعم - ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا كَمَا حَمَلۡتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِنَاۚ﴾، - قال: نعم - ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا كَمَا حَمَلۡتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِنَاۚ﴾، - قال: نعم - ﴿رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلۡنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦۖ﴾، - قال: نعم - ﴿وَٱعۡفُ عَنَّا وَٱغۡفِرۡ لَنَا وَٱرۡحَمۡنَآۚ أَنتَ مَوۡلَىٰنَا فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾، - قال: نعم -)) (رواه مسلمٌ برقم: (٣٢٥)، والترمذيُّ برقم: (٢٩٩٢)، عن طريق ابن عبّاس رضي الله عنه)، واتە: ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ دەڵێ: دوای ئەوەی ئایەتی: ﴿لِّلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَإِن تُبۡدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُۖ فَيَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾﴾، هاتە خوار، کە دەفەرموێ: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە هی خوایە، وە ئەگەر ئەوەی لە دەروونتاندا هەیە پەنهانی بکەن یان ئاشکرای بکەن خوا لێپرسینەوەتان لەگەڵدا دەکات، جا هەرکەس بیەوێ دەیبووری و هەرکەسێکیش بیەوێ سزای دەدا، وە خوا لەسەر هەموو شتێك بە توانایە، هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەو ئایەتەیان زۆر لەسەر دڵ قورس بوو، هاتنە لای پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر ئەژنۆیان (چۆکیان) دانیشتن بەڕێزەوەو گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! کردەوەی وامان لەسەر پێویست کراوە کە دەتوانین ئەنجامی بدەین، وەك

نوێژو، ڕۆژووگرتنو، جیهادو، ماڵ بەخشین (زەکات)، بەڵام ئەم ئایەتەت لەسەر هاتۆتە خوارێ، بۆمان جێبەجێ ناکرێ، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئایا دەتانەوێ وەك خاوەن دوو کتێبەکان (واتە: خاوەن تەوڕاتو ئینجیل کە جوولەکەکانو نەصرانیی یەکانن) بڵێن: (سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا) بیستمان، بەڵام سەرپێچییمان کرد، [واتە: فەرمانی خوامان وەرگرت دەزانین خوا چی فەرمووە، بەڵام ئەوە بە قسەشی ناکەین] ئایا ئێوەش دەتانەوێ وابڵێن، بەڵکو بڵێن: ((سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ))، پەروەردگارمان! ئەوە فەرمانی تۆمان بیستو وەرمانگرت وە فەرمانبەرییش دەکەین، جا لێبوردنت داوا دەکەین، وە سەرەنجامیش بۆ لای تۆ دەگەڕێینەوە، ئەوانیش وایانگوت، جا دوای ئەوەی کە ئەم ئایەتەیان زۆر خوێندەوە ئەو دووعایەیان زۆر کرد تا زمانیان پێوەی ڕاهات، ئنجا خوا ﷻ بەدوایدا ئەم ئایەتەی ناردە خوار کە دەفەرموێ: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ ...﴾، خوا ﷻ ئەم ئایەتەی ناردەخوارو دوای ئەوەی ئەوەیان کرد، ئنجا خوای بەرز ئەو ئایەتەی پێشێی کە دەفەرموێ: ئەوەی لە دڵتاندایە پەنهانی بکەن یان ئاشکرای بکەن خوا لێپرسینەوەتان لەگەڵدا دەکات، لای بردو نەسخی کردەوەو ئەم ئایەتەی ناردەخوار: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَا﴾، خوا لە هیچ کەس داوا ناکات مەگەر ئەوەی کە بۆی دەکرێ: ﴿لَهَا مَا كَسَبَتۡ وَعَلَيۡهَا مَا ٱكۡتَسَبَتۡ﴾، چ چاکەیەك بکات بۆی حیسابە، چ خراپەیەك بکات لەسەری حیسابە ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذۡنَآ إِن نَّسِينَآ أَوۡ أَخۡطَأۡنَا﴾، پەروەردگارمان ئەگەر لەبیرمان چوو، یان هەڵەمان کرد لێمانمەگرە،

خـوا ﷻ فـەرموی: بـەڵێ لێتـان نـاگرم، (ئنجا گوتیـان:) ﴿ رَبَّنَا وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا كَمَا حَمَلۡتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِنَا ﴾، پەروەردگارمان! قورساییەکمان مەخە سەر شان، وەك ئەوە کە خستبووتە سەرشانی ئەوانەی پێشوومان، خوا ﷻ فەرمووی: بەڵێ، ئەرکی واتان ناخەمـە سـەر شـان، کـە بۆتـان جێبـەجێ نـەکرێ، (ئنجا گوتیـان:) ﴿ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلۡنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ﴾، پـەروەردگارمان! وە شـتێکمان لەسـەر پێویست مەکە کە توانامـان بەسـەریدا نەشـکێ، خـوا ﷻ فـەرمووی: بـەڵێ، (ئنجـا گوتیـان:) ﴿ وَٱعۡفُ عَنَّا وَٱغۡفِرۡ لَنَا وَٱرۡحَمۡنَآۚ أَنتَ مَوۡلَىٰنَا فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ وە لێمـان ببـوورەو بمانپۆشـەو بـەزەییت پێمانـدا بێـت، تـۆ پشـتیوانمانیو بەسـەر کۆمـەڵی کافرانـدا سەرمان بخە، خوا فەرمووی: بەڵێ.

شایانی باسیشە کە خوا دەفـەرموێ: ﴿ وَإِن تُبۡدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُۖ ﴾، ئـەوەی کـە لـە دڵتانـدا هەیـەو لـە دەروونتاندا هەیە، ئەگەر ئاشکرای بکەن، یاخود پەنهانی بکەن، خوا لێپرسینەوەتان لەگەڵدا دەکات لەسـەری، دیـارە مەبەسـت لـە ﴿ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ ﴾، ئەو نیازو مەبەستانەن کە لـە دڵو دەروونـدا پـەنهان دەکرێن، چونکە ئەوەی کە لە دەرووندایە (ما في النفس) ئەوەیە کە خەڵك پێـی نازانـێ، بۆیـەش خـوا دەفـەرموێ: ئەگـەر دەریبخـەن یـان پەنهانی بکـەن، ئەگـەرنا ئەگـەر هـی نێـو دڵو دەروون نـەبێ، پـەنهان ناکرێو هەمیشـە هـەر ئاشـکرا دەبـێ، وە بۆیـەش دەفـەرموێ: ئەگـەر دەریبخـەن، چـونکە دەتـوانی دەرینەخـەی، دەتـوانی قسـە نەکـەیو

کردەوەی پێ نەکەی، بەڵام لە هەردوو حاڵاندا چ دەریبخەن، وەك قسەو تەعبیر دەریببڕن و چ وەك هەڵس وکەوت و ڕەفتار بەرجەستەی بکەن، وە چ بە پەنهانیی بمێنێتەوە، لە هەردوو حاڵاندا خوا لێپرسینەوەتان لەگەڵدا دەکات، بەڵام بێگومان لێرەدا هەرنیازو خولیایەك کە بە دڵ دا دێ، مەبەست نیە، بەڵکو مەبەست تەنیا ئەوە نیازو مەبەستانەن کە ئینسان دڵی خۆیان لەسەر دەچەسپێنێ و بڕیاریان لەسەر دەدا، کەواتە: ئەوەی کە ئینسان بەزەینیدا ڕەت دەبێ وەك خەتەرە (خاطر)ێك بە دڵی دێ، بەڵام دڵی لەسەر ناچەسپێنێ و جاری وا هەیە زۆریشی پێ ناخۆشە، کە هاوەڵانی بەڕێزی پێغەمبەریش ﷺ خوا لێیان ڕازی بێ، لەو جۆرە سەلامەت نەبوون، وەك لە (صحيح)ی موسلیم دا هاتوە، کە هاتوونە خزمەت پێغەمبەرو ﷺ گوتوویانە: جاری وایە شتی وامان بە دڵدا دێ کە یەکێکمان زات ناکات باسی بکات! ئەویش فەرموویەتی: ئەوەتان هەست پێکرد؟ گوتوویانە: بەڵێ، فەرموویەتی: ئەوە ئیمانی ڕووتە.

واتە: شەیتان جگە لە وەسوەسەکەی هیچی دیکەی لەدەست نایەت بەرانبەر بە ئێوە، ئەوە نەبێ کە خوتخوتەو خەیاڵی خراپ و دڵ نارەحەتکەرتان بخاتە دەروونەوە، ئەوە هیچ نیەو ئەوە نیشانەی ئیمانەو نیشانەی گومان نیە، واتە: شەیتان کە ناتوانێ تۆ لە چاکەو کردەوە باشەکان بگێڕێتەوەو دەیەوێ خوتخوتەو خەیاڵی خراپت بخاتە دڵ، ئا ئەوە کە ئینسان پێی ناخۆشەو بە دڵی دادێ، یاخود بە خێرایی بە دڵ و زەینت دادێ، بێ ئەوەی کە دڵت لەسەری بچەسپێنی و، دوایی لێی پەشێمان دەبیەوە، ئەوە هیچی لێپرسینەوەی لەسەر نیە، وەك دوایی باسی دەکەین و ئەم

فەرموودانەی پێغەمبەریش ﷺ بەڵگەی ڕوونن لەوبارەوە، یەکێ لە فەرموودەکان ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((إنَّ اللهَ تجَاوزَ لأمَّتي عمَّا حَدَّثت بهِ أنفُسَهَا، مَا لَمْ تكَلّمْ، أو تعمَلْ بهِ)) (رَوَاهُ البُخَارِيُّ برقم: (٢٥٢٨)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٣٢٧)، وَالنَّسَائيُّ برقم: (٣٤٣٥)، وَأبُو دَاوُدَ برقم: (٢٢٠٩)، والترمذيُّ برقم: (١١٨٣)، وَابنُ مَاجَة برقم: (٢٠٤٠)، عَنْ أبي هُرَيرَةَ ﷺ، وَصَحَّحَهُ الألباني في (صحيح الجامع) برقم: (٤٤٥٠))، واتە: بێگومان خوا چاوپۆشیی لە ئوممەتی من کردوە، لەوەی کە بەدڵیدا دێت، مادام قسەی پێ نەکردبێ، وە کردەوەی پێ نەکردبێ. ئەوەی کە بەدڵیدا دێ، واتە: بەدڵی دادێ و پێی ناخۆشە، یان بەدڵیدا هاتوە لەکاتی هەڵچوونێکدا شتێکی بەدڵدا هاتوە، بەڵام دوایی نیەتی خۆی لەسەر ساغ نەکردۆتەوەو نەیکردوە بە بڕیار، ئەگەرنا ئەگەر کردی بە بڕیار، لێپرسینەوەی لەسەرە، وەك دوایی زیاتر ڕوونی دەکەینەوە.

فەرموودەیەکی دیکە لەوبارەوە: ((قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ عَزَّ وجَلَّ: إذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيئَةٍ فَلاَ تَكْتبُوهَا عَلَيْهِ، فَإنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا سَيئَةً، وإذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاكْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا عَشْراً)) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ برقم: (٣٣٠)، عَنْ أبي هُرَيرَةَ ﷺ)، واتە: پێغەمبەرخوا ﷺ فەرموویەتی: خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: هەرکات بەندەی من بەدڵی داهات خراپەیەك بکات لەسەری مەنووسن، (لەبەر ئەوەی کە بەدڵی داهاتوە) جا ئەگەر کردی، خراپەیەکی بۆ بنووسن، وە هەرکاتێك چاکەیەکی بەدڵدا هات و ئەنجامی نەدا، چاکەیەکی بۆ بنووسن، وە ئەگەر ئەنجامیدا، دە چاکەی بۆ بنووسن.

لێرەدا مەبەست لە خراپە بەدڵ داهاتن، ئەوەیە کە ئینسان بڕیاری لەسەر نەدابێ‌و دڵی لەسەر نەچەسپاندبێ، ئەوەی هەروا بەدڵی دادێت‌و دوایی لێی پەشێمان دەبێتەوە، بەڵام ئەگەر دڵی لەسەر چەسپاند، با بە کردەوەش ئەنجامی نەدا، یاخود بە قسەش دەری نەبڕێ، هەر لەسەری دەنووسرێ، چونکە دڵی خۆی لەسەر ساغ کردۆتەوە، وە لەڕاستیدا بناغەی چاکەو خراپە لە دڵدایەو بڕیاری نێو دڵەو هەرکەسێ کە دەیەوێ چاکەیەك بکات، پێشێ بە دڵ بڕیاری لەسەر دەدات، وە ئەگەر بیەوێ خراپەیەك بکات پێشێ بە دڵ بڕیاری لەسەر دەدات، بەڵام خوای پەروەردگار ڕەحمەتی پێش غەزەبی کەوتوەو بەخششی فراوانە، بۆیە کەسێك چاکەیەکی هەر بە دڵیش دابێ، خوا دەفەرموێ: چاکەی بۆ بنووسن، وە ئەگەر ئەنجامیشیدا، دە چاکەی بۆ بنووسن‌و هەتا یەك بە حەوت سەدیش دەڕوا.

ئنجا خوا (عَزّ وَجَلّ) کە دەفەرموێ: ﴿فَيَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ﴾، لە هەر کەسێك بیەوێ دەبووری، وە هەرکەسێکیش ئازار دەدا کە بیەوێ، جا ئایا خوا لە کێ دەبووری‌و لە کێ نابووری؟ لە ڕاستیدا خوای دادگەر لەو کەسانە دەبووری کە شتەکەیان هەروا بەدڵدا هاتوە بێ‌ئەوەی بیکەنە بڕیار، لەوانە دەبووری، ئەدی لە کێ نابووری‌و سزای دەدا؟ ئەو کەسەی کە دڵی لەسەر کردنی خراپەیەك ساغ کردۆتەوە، بەڵام هەل‌و مەرجی بۆ نەڕەخساوە، کە گوناهەکە بکا، بۆ وێنە: کەسێك دڵی خۆی ساغ کردۆتەوەو بڕیاری تەواوی داوە نەفەرێك بکوژێ، بەڵام دوایی بەرپەلی ناکەوێ، یاخود دەستەڵاتی بەسەریدا ناشکێ، هەرچەندە بڕیاری تەواوی لێداوە،

كە ئەگەر لێی هەڵكەوێ دەیكوژێ، ئەوە بەدڵنیاییەوە بۆی دەنووسرێ، هەروەك ئەگەر دڵی خۆی لەسەر چاكەیەك ساغ بكاتەوە، خوای پەروەردگار بە ئەندازەی ئەوەی كە عەزمی لەسەر جەزم كردوە، بۆی دەنووسێ، وە ئەگەر هەر بەدڵیشی دابێ، بە مەرجێك دوایی لێی پەشێمان نەبێتەوە، ئەوە خوای بەخشندە لە بەخششی خۆی هەر بۆی دەنووسێ.

ئێستاش پاش ئەو ڕوونكردنەوانە لەسەر ئەم ئایەتانە دێینە سەر ئەسڵی مەبەست و دەڵێین:

هەندێك لە زانایان و توێژەران دەربارەی ئەم ڕستە قورئانییە، كە دەفەرموێ: ﴿وَإِن تُبْدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُ﴾، گوتوویانە: ئەم ڕستەیە كە لە ئایەتی ژمارە (٢٨٤)دا هاتوە، بەو فەرمایشتەی خوا، كە لە ئایەتی (٢٨٦)دا هاتوە، نەسخ بۆتەوە كە دەفەرموێ: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَا﴾، خوا لە هیچ كەسێك داوا ناكات مەگەر ئەوە كە لە توانایدا هەبێ، دەڵێن: ئەوەش لەتوانای ئینساندا نیە كە نەهێڵێ خەتەرەی خراپ بەدڵدا بێ، لەبەرئەوە ئایەتی دوایی ئەوەی پێشتری نەسخ كردۆتەوە.

بەڵام لەڕاستیدا وانیە، جا ئەگەر یەكێ بڵێ بۆچی؟

لە وەڵامدا دەڵێین، بەم بەڵگانەی خوارێ:

١- ئەوە كە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَا﴾، واتە: خوا لە هیچ كەسێك داوا ناكات، ئەوە نەبێ كە لە توانایدایە، لەگەڵ ئەو ڕستە قورئانییەی دیكە كە دەفەرموێ: ﴿وَإِن تُبْدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُ﴾، واتە: خوا لێپرسینەوەتان لەگەڵدا دەكات لەسەر ئەوەی كە لەدڵتاندا

هەیــە، چ پــەنهانی بکــەن چ ئاشــکرای بکــەن، تێکناگیـــرێن، بەمەرجێك هەردووکیان وەك خۆیان لێیان تێبگەین، چونکە ئەوە کە دەفەرموێ: خوا لێپرسینەوەتان لەگەڵ دەکات لەسەر ئەوەی کە لە دڵتاندا هەیە، مەبەست ئەوەنیە کە بەدڵت دادێ و دەڕوات، بەڵکو ئەوەیە کە دڵی خۆتی لەسەر ساغ دەکەیەوەو عەزمی لەسەر جەزم دەکەی‌و عەزمت لەسەر هەر گوناهێك جەزم کرد، خوا لێپرسینەوەت لەگەڵدا دەکات، وە ئەوەش شتێك نیە کە لەتوانادا نەبێ، واتە ئەوەی لە ئایەتی پێشێدا هاتوە، لەگەڵ ئەوەی کە دەفەرموێ: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾، تێکناگیرێ، چونکە ئینسان دەتوانێ دڵی خۆی لەسەر گوناهو خراپە ساغ نەکاتەوەو عەزم جەزم نەکات، بەڵام ناتوانێ ئەو گوناهە بەدڵیدا نەیەت‌و بە زەینیدا ڕەت نەبێ، ناتوانێ خۆی وا لێبکا هیچ گوناهێك بەدڵیدا نەیەت، بەڵام دەتوانێ دڵی خۆی لەسەر گوناح ساغ نەکاتەوەو بڕیاری لەسەر نەدات، کەواتە: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾، خوا لە هیچ کەسێك داوا ناکات ئەوەنەبێ کە لە توانایدا هەیە، ئەوەیە کە بڕیار نەدات لە دڵی خۆیدا لەسەر گوناح، بەڵام ئەوەی لە توانایدا نیە ئەوەیە کە شتێك بە دڵیدا دێ، زوو تێپەڕ وەك خەیاڵ (خاطر)ێك بە دڵیدا دێ، ئەوە لە توانای ئینساندا نیە کە ڕێی لێبگرێ، لەبەرئەوە خوای بە بەزەیی لەسەر ئەوە لێی ناپرسێتەوە، کەواتە: ئەو دوو ئایەتە یان ئەو دوو ڕستە قورئانییە تێکناگیرێن، تاکو بڵێین: ئەوەی دووەمیان ئەوەی یەکەمیانی (نسخ) کردۆتەوە، ئەوە بەڵگەی یەکەم.

٢- بەلگەیەکی دیکەش ئەوەیە، کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِن تُبْدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُۖ﴾، واتە: ئەوەی، کە لە دڵتاندا هەیە دەریخەن، یاخود پەنهانی بکەن، خوا لێپرسینەوەتان لەگەڵدا دەکات، ئەوە هەواڵ (خَبَر)ە، زانایان و توێژەرەوانی قورئانیش دەڵێن: (ناسخ) و (مَنسوخ) تەنیا لە یاسایان (أحکام)دا هەیەو لە هەواڵان (أخبار)دا نیە، ئنجا ئاشکرایە، کە مەسەلەی لێپرسینەوە کردنی خوا لەگەڵ بەندەکانیدا لەسەر ئەو شتانەی بە دڵیان دادێن و دەچن و هەواڵدانی خوا لەوبارەوە لە خانەی هەواڵان (أخبار) دایە، نەك یاسایان (احکام)، بۆیە نەسخ نایگرێتەوە، ئەگەر گریمان هەشبێ!

٣- ئنجا خوا ﷻ بۆ ئێمەی ڕوونکردۆتەوە، کە ئەوەی کە بەدڵ وەدەست دەهێنرێ لە چاکەو لە خراپە، لێپرسینەوەی لەسەرەو سزاو پاداشتی لەسەرە، کەواتە: ناگونجێ بگوترێ ئایەتی ژمارە (٢٨٤) کە باسی لێپرسینەوەی کردەوەکانی دڵ (أعمال القلب) دەکات (مَنسوخ)ە! ئەوەتا خوای دادگەر دەفەرموێ: ﴿لَّا يُؤَاخِذُكُمُ ٱللَّهُ بِٱللَّغۡوِ فِيٓ أَيۡمَٰنِكُمۡ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتۡ قُلُوبُكُمۡۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٞ ٢٢٥﴾ البقرة، واتە: خوا بەسوێندی سەر زارەکیی سزاتان نادات و لێتان ناگرێ، بەڵام سزاتان دەدا بە شتێك کە دڵتان وەدەستی دێنێ، کەواتە: ئێمە بە کردەوەی دڵ (عمل القلب) لێپرسینەوەمان لەگەڵ دەکرێ، وە سزاو پاداشتمان دەدرێتەوە.

وە هەر لەوبارەیەوە خوا لـە سووڕەتی (الـمائدة)دا دەفـەرموێ:
﴿ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ ... ﴿٨٩﴾ ﴾ المائدة، واتـە: خـوا بـە سوێندی سـەر زارەکیـی لێتـــان نـاگرێ، بـەڵام بـەوەی کـە گرێتـــان لەسـەر داوەو دڵتـــان لەســەری چەسـپاندوە لەســــەر ئـەوە لێتـــان دەگــــرێ، وە ئەگەر سوێندەکەتان شکاندبێ کەفارەت بدەن، وە پاشان خـوا ﷻ لــــە ســــووڕەتی (الأنعــــام)دا دەفـــــەرموێ: ﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ... ﴿١٢٠﴾ ﴾، واتە: دەست هـەڵگرن لـە گونـاهی ئاشکراو لـە گوناهی پەنهان، گوناهی ئاشکرا ئەوە دیارە: قەتڵە، زینایە، دزییـە، غەیبەتـە، دوو زمـانییـە، درۆیـە، خۆهەڵکێشانە بەسـەرخەڵکدا، بەکـەم تەماشـاکردنی خەڵکـە، ئـەو شـتانەی کـە بـە زمـان‌و ئەندامـەکان دەکـرێن ئـەوە گونـاهی ئاشـکرایە، ئـەدی گونـاهی پـەنهان چـییە؟ ئـەو شـتانەن کـە لـە دڵـدان، وە نیـەتی خـۆ چەسپاندنە لەسـەر گونـاح، وەك ئێرەیـی (حَسَـد)، بـوغزو کینـە، خۆبـەزلگریی، خۆپەسـندیی، نیفـاق... هتـد، پێـشتـریش گوتمـان وەسوەسەو خەیاڵی زوو تێپەڕ جیایە لـە عـەزم‌و نیـەتی چەسپاو، عـەزم‌و نیـەتی چەسـپاو چ لەســەر چـاکە بـێ، چ لەسـەر خراپـە، ســزاو پاداشــتی هەیــە، بــەڵام وەسوەســەو خــەیاڵی زوو تێپــەڕ لێپرسینەوەی لەسەر نیە.

٤- ئنجا ڕێگرتن لە وەسوەسـەو خـەیاڵی لـە توانـای مرۆڤـ بـە دەرەو ناتوانێ ڕێیان لێبگرێ، بـە بەڵگـەی ئـەوە کـە وەك ئـەمری واقیـع دیارە، وە خواش ﷻ دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ

طَآئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا۟ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ ﴾ الأعـراف،
واتـە بێگومـان ئەوانـەی خـۆ پـارێزن (ئـەهلی تـەقوان) کاتێك کـە
شـەیتان بـەلایان داهـات (خوتخوتـەی شـەیتان هاتـە نێـو دڵیـان)
خوایـان بەبیـردێتەوەو یەکـسەر دەبیـنن، وە خـوای پـەروەردگار
ئێمەی فێرکردوە کە لە وەسوەسـەو دنەدانی شەیتان پـەنا بـەخوا
بگـرین وەك فەرموویـەتی: ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ
ٱلنَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ ﴿٣﴾ مِن شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ ٱلَّذِى
يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ﴿٦﴾ ﴾
الناس، واتە: بڵێ: پەنا دەگرم بە پەروەردگاری خەڵکی، بە پادشای
خەڵکی، بە پەرستـراوی خەڵکی،لە خراپەو زیانی خوتخوتەکەری
خۆ پەنهانکەر [(الوسواس): سیفەتی شـەیتانە، واتە: وەسوەسەکەر
(المُوسوس) ئـەو کەسـەی کـە خوتخوتـە دەکاتو دنـەدەدا بـەرەو
خراپـە، (الخنـاس) واتـە: زۆر خـۆ پەنهانکـەر (صـیغة المبالغـة)ی
(خانِس)ە، واتە: ئەوەی خۆی پەنهان دەکاتو سەر دەردێنێ ئەگەر
یـادی خـوات کـرد سـەردەباتەوە ژووری]، ئـەوەی کـە وەسوەسـە
دەخاتە نێو سینەی خەڵکەوە، کە لە جندو لە مرۆڤیشـە.

٥- ئنجا ئەدی ئەوەی کە لەو فەرمایشتەدا هاتوە، کـە لـە هـۆی هاتنـە خـوارەوەدا باسمـان کـرد کـە دەڵێ: (فلمّا اقترأها القومُ، ذلّت بها ألـسنتهم فـأنزل اللهُ فـي أثرِهـا: ﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ... ﴾، فلمّا فعلـوا ذلـكَ نـسَخها اللهُ تعالـى)، ئایـا مەبەست پێی چییە؟

دەڵێین: مەبەست ئەوەیە کە خوای بە بەزەیی بە ئایەتی دواتر چەمك و واتای ئایەتی پێشتری ڕوونکردۆتەوە، چونکە هەندێ جار زانایانی پێشین وشەی (نسخ)یان بەکارهێناوە، بۆ شتێك کە بەکورتیی باسکراوەو دوایی خوای زانا ڕوونی کردۆتەوە، لێرەشدا خوای بەرز بە ئایەتی دواتر کە دەفەرموێ: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾، چەمك و واتای ئایەتەکەی پێشی ڕووندەکاتەوە، چونکە هاوەڵەکان خوا لێیان ڕازی بێ، کە چوونە خزمەت پێغەمبەر ﷺ، وایانزانیوە هەر خەتەرەی خراپیان بەدڵ دابێ خوا سزایان دەدات، بەڵام ئایەتەکەی دیکە ڕوونی کردەوە کە ئێوە باشی لێ حاڵی نەبوون‌و، ئەوەی زوو تێپەڕەو لە تواناتاندا نیە ڕێی لێبگرن، خوا لێتان داوا ناکات، ئەدی خوای پەروەردگار چی لە ئێمە داوا دەکات؟! شتێك کە لە تواناماندا هەیە، ئێمە دەتوانین دڵی خۆمان لەسەر خراپە نەچەسپێنین‌و بڕیاری لەسەر نەدەین، بەڵام لە تواناماندا نیە ڕێگا بگرین‌و نەهێڵین هیچ خەتەرەو خەیاڵێکی خراپ بەسەر دڵماندا نەیەت، لەبەرئەوە خوای دادگەر لەسەر ئەوە سزامان نادات، وە ئەوەش شتێك نیە لەسەرمان پێویست کرابێ، کەواتە: کە لە فەرمایشتەکەدا هاتوە دەڵێت: (نَسَخَهَا اللهُ تعَالى) واتە: خوای بەرز بۆی ڕوونکردنەوەو، ئەو چەمك‌و واتا هەڵەیەی کە ئەوان لێیان وەرگرتبوو خوا ئەو چەمك‌و واتا هەڵەیەی لە مێشکیاندا سڕیەوەو ڕوونیکردەوە: ئەو تێگەیشتنە هەڵەیەی کە ئێوە لێتان گرتوە ئەوەیان مەبەست نیە.

خوێنەری بەڕێز!

بەمجۆرە بۆمان ڕوونبۆوە، كە مەسەلەی هەبوونی ئایەتی مەنسووخ لە قورئان دا جگە لە (خراپ حاڵی بوون) لە هەندێك قسەو تەعبیری زانایانی پێشین شتێكی دیكە نیە، خواش پشتیوان بێ لە درێژەی دەرسەكانی تەفسیری قورئان دا: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز) قسە لەسەر هەموو ئەو ئایەتانەی دەكەین، كە گوایە نەسخ كراونەتەوە، هەرچەندە هەركەسێك باش لەم بڕە توێژینەوەیە حاڵی بێ، بەسیەتی بۆ گەیشتنە ئەو قەناعەتە، كە بیرۆكەی هەبوونی نەسخ لە ئایەتەكانی قورئان دا قسەیەكی بێ بەڵگەو بێ پاساوە.

سبحان ربّك ربّ العزة عما يصفون

والسلام على المرسلين

والحمد لله ربّ العالمين

٥ ی شوال ١٤٣٢ك

٣ /٩/ ٢٠١١ ز

هەولێر

بەرهەمەکانی دانەر

١- پوختەیەك دەربارەی ئیسلام. چاپی ٢/ ٢٠٠٦.

٢- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلام‌و ڕێچکان. چاپی ٣/ ٢٠٠٦

٣- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤ دا. چاپی ١ /١٩٨٧

٤- کۆمەڵی خــوا. چاپی ١ / ١٩٨٨

٥- پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید کێیەوچۆنە؟ چاپی٣ /٢٠٠١

٦- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی. چاپی ١ /١٩٨٩

٧- ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ کامەیە؟! چاپی ١/ ١٩٨٩

تێبینــی: دواتــر خرایــە نێــو کتێبــی (مــسوڵمانی کــامڵ: بەشــی یەکــەم: بیروبــڕوای مــسوڵمان) وە دواتــر ئــەمیش خرایــە نێــو کتێبــی (ئیمــان‌و عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە .

٨- ڕێگای صالح بوون‌و بەرەو خوا چوون. چاپی ٣ /٢٠٠٥

٩- کوردستان بۆ وێران بووو چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟! چاپی ١ / ١٩٨٩

١٠- حوکمی گەڕانەوە ژێر نیـری طاغووت. چاپی ٢ /٢٠٠٥

١١- ســۆزی نەتەوایــەتی‌و بــیری ناســیۆنالیزم لــە تــەرازووی ئیــسلامدا. چاپی٣ /٢٠٠٥

١٢- مسـوڵمانی کامڵ/بەشی یەکەم: بیروبڕوای مسوڵمان. چاپی ١/١٩٩٧

تێبینی: ((دواتر خرایە نێو کتێبی (ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە)).

١٣- چارەسـەری کێشـەی کورد لە نێوان ئیمان‌و پەرلەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٢

١٤- بزووتنـەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مان‌و نەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٣

١٥- بزووتنـەوەی ئیسلامیی‌و ئایندەیەکی گەش‌و ڕوون. چاپی ١ / ١٩٩٥

١٦- پرۆژەی بەرنامەی فیكریی كاری ئیسلامیی. چاپی ١ / ١٩٩٦

١٧- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەكانی كوردستان. چاپی ١ /١٩٩٦

١٨- ئیسلام‌و كێشە هەنووكەییەكان. چاپی ١ /١٩٩٥

١٩- با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت كۆمەڵگاكەمان بەرەو هەڵدێر دەبات. چاپی ٢ /٢٠٠٦.

٢٠- خواپەرستی ئیسلامیی: بەشی یەكەم/ خواپەرستی بەگشتی، پاك‌وخاوێنی .

٢١- خواپەرستی ئیسلامیی: بەشی دووەم/ نوێژ بەرپاكردن .

٢٢- خواپەرستی ئیسلامیی: بەشی سێیەم/ ماڵ بەخشین‌و زەكات.

٢٣- خواپەرستی ئیسلامیی: بەشی چوارەم/ ڕۆژوو گرتن، حەج‌و عومرە، زیكری خوا.

٢٤- گەڕانەوە بۆ لای خوا (عزّ وجلّ) . چاپی ٥ /٢٠١٠

٢٥- زانایانی ئیسلام كێن‌و چۆنن ؟! چاپی ٢ / ٢٠٠٢

تێبینی : بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.

٢٦- بنچینە گرنگەكانی هەڵس‌وكەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەكاندا، چاپی ١ / ١٩٩٩ .

تێبینی: ئەم نامیلكەیە باسێكی بەرگی یەكەمی كتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)یە، بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوەو چاپیش كراوە.

٢٧- مزگەوتەكانی كوردستان لەنێوان ئاوەدانكردنەوەو وێران كردن دا. چاپی ١ /٢٠٠٠

٢٨- تاقیكردنەوەی خوا بۆ بەندەكانی چی‌یەو چۆنە؟ چاپی ١ /٢٠٠٠

٢٩- بنەما شەرعییەكان‌و هێڵە گشتیەكانی كۆمەڵێكی ئیسلامیی ڕەسەن .

تێبینی: (ئەم نامیلكەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی).

٣٠- کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج و هەڵوێستەکانی.   چاپی ١ /٢٠٠١

٣١- پاساوو بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵیی ئیسلامیی، ئاڵقەکانی:
١و ٢ و ٣ و ٤ .   چاپی ١ / ٢٠٠١

٣٢- ئافرەتی مسوڵمانی کورد مافە شەرعییەکانیو ئەرکە گرنگەکانی.
چاپی ١ /٢٠٠٠.

٣٣- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا .   چاپی ٢ / ٢٠٠٥

٣٤- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم .   چاپی ٥ / ٢٠٠٥

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٥- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشكو برایانمان لە هەندەران. چاپی ١ /٢٠٠٢

٣٦- سنوورە قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز).   چاپی ٢ / ٢٠٠٣

٣٧- چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟!   چاپی ١ / ٢٠٠٢

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٨- شەهید کێیەو چ پلەوپایەیەکی هەیە؟!   چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٩- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنجو ئاگادارییەك.   چاپی ١/ ٢٠٠٢

٤٠- بۆئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە!   چاپی ١ / ٢٠٠٢

٤١- جیهاد لەڕێی خوادا چییەو بۆچی دەکرێ و چۆن دەکرێ؟ چاپی ١/ ٢٠٠٢.

٤٢- ئەشکەنجەو زیندان (چاوپێکەوتنی هاوژین عومەر)   چاپی ٢/ ٢٠٠٦ .

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها دوو تەرجەمەی فارسیشی کراوەو چاپو بڵاوکراوەتەوە.

هەروەها بۆ زمانی ئینگلیزیش وەرگێڕراوەو چاوەڕێی چاپە.

٤٣- کارو پرۆژەی ئیسلامیمان (وتاری کۆنگرەی یەکەمی کۆمەڵی ئیسلامیی) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .

٤٤- ئیسلام‌و مسوڵمانەتی‌وکاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان‌و سوننەتدا. چاپی ١ / ٢٠٠٦ .

٤٥- ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/١، ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامی چی‌یەو چۆنە؟! ١ تا ١٢ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٦- ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٢، خوا بە یەکگرتن (التوحید) لە بەدیهێنەرایەتیی‌و پەروەردگارێتی دا. ١٣ تا ٢٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٧- ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٣، خوا بەیەکگرتن لە ناوو سیفەت‌و لە پەرستراوێتی دا، ٢٧ تا ٣٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٨- ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٤، ئیمان بە فریشتەکانی خوا (عزّوجل)، کتێبەکانی خوا (عزّوجل)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). ٣٧ تا ٤٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٩- ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٥، ئیمان بە ڕۆژی دوایی قەزاو قەدەر ٤١ تا ٤٥ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٥٠- ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/٦، تایبەتمەندیی‌و دیدو بۆچوونەکانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست. ٤٦ تا ٥٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٥١- تەوژمی ئیسلامیی‌و عەلمانیی‌و خاڵە هاوبەش‌و جیاوازەکانیان. چاپی ١/ ٢٠٠٧، چاپی ٢/ ٢٠١١.

تێبینی: زۆربەی بە (٢٤) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاووڵاتی)و ئەوەی دیکەش بە (٩) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوکراوەتەوە.

٥٢- گەنجەکانمان لە نێوان ڕەسەنایەتیی‌و لاسایی کردنەوەدا.

٥٣- بە دوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام چ زیانێك دەکەین؟

٥٤- سیاسەتی ئیسلامیی‌و چەند ڕوونکردنەوەیەك.

٥٥- چۆنیەتی بوونە پێشەنگ‌و بنیاتنانی بنکەی جەماوەریی.

٥٦- چەند بنەمایەکی گرنگی وتاربێژیی.

٥٧- قوتابیانی زانیاری شەرعیی چەند سەرنج‌و ڕێنمایی یەك.

٥٨- خوو ڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەکی مسوڵمانەتی یە.

٥٩- بانگەواز بۆ لای خوا .

٦٠- قوتابیان لەم هەل‌و مەرجەدا پێویستە چۆن بن‌و چی بکەن؟!

٦١- ضیف و قضیة (مقابلة مع قناة العربیة). کە دوایی لە شێوەی نامیلکەدا چاپ کراوە.

٦٢- حوار خاص (مقابلة مع قناة العالم). کە دوایی لە شێوەی نامیلکەدا چاپ کراوە.

٦٣- خواناسیی، ئایین ، ئیمان. چاپی ٢ / ٢٠٠٩ .

٦٤- واقیعی هەرێمی کوردستان ...دیدێکی ئیسلامییانە. چاپی١/ ٢٠٠٨ .

٦٥- چەند بابەتێکی هونەریی لەبەر ڕۆشنایی قورئان‌و سوننەت دا. چاپی ١ /٢٠٠٨

٦٦- چۆن باشتر لە کتێبی بەڕێزی خوا بەهرەمەند دەبین؟! چاپی ١/ ٢٠٠٨.

٦٧- سروشت‌و پایەکانی خێزان‌و مەسەلەی چەندژنیی لە تەرازووی شەرع‌و عەقڵ دا.

تێبینی: ئەم نامیلکەیە بە(١٤) ئاڵقە لە ڕۆژنامەی (ڕۆژنامە)دا بڵاوکراوەتەوە.

٦٨- پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ. چاپی ١/٢٠١٠، چاپی ٢/ ٢٠١١.

٦٩- چەند بابەتێکی سیاسی هاوچەرخ لەبەر ڕۆشنایی عەقڵ‌و وەحی دا .

٧٠- كاری ئیسلامیی‌و ڕەواندنەوەی چەند تەم‌ومژێك.

٧١- حوكمی لە ئیسلام هەڵگەڕانەوەو هەڵسەنگاندنێك.

٧٢- مەلای گەورە كۆیەو تەفسیرەكەی‌و چەند سەرنجێك.

٧٣- ئەركی سەرشانمان بەرانبەر بە قوڕئان .

٧٤- زانایانی ئیسلام كێن‌و چۆنن؟ چاپی ٣.

ئەو بەرهەمانەی لەژێر چاپن

١- الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

٢- خاتوو عائیشە دایكی بڕواداران.

٣- تاقیكردنەوەی خوا بۆ بەندەكانی چییەو چۆنە؟!

ئەو بەرهەمانەی چاوەڕێی چاپن.

١- الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد ٢- ٨ .

٢- خووو ڕەوشتی ئیسلامیی.

٣- ئافرەت‌و خێزان لە سایەی شەریعەتدا. بەرگی دووەم.

٤- گرنگی‌و پێویستی پابەندیی بە قورئان‌و سوننەتەوە.

٥- چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قوڕئانی بەرزو بەپێز)، كە ئەگەر خوا تەمەن بدات هەموو قوڕئان تەواو دەكەین.

٦- ئیسلام‌و دەوڵەتداریی‌و حوكمڕانیی.

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir1

archive.org/details/@alibapir

PDF

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

GET IT ON Google Play

Download on the App Store

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

کوردی - عربي - English

ڕاگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

مەسەلەی نەسخکرانەوە، یان نەکرانەوەی هەندێك لە ئایەتەکانی قوڕئان یەکێکە لەو مەسەلانەی، کە لە مێژە لەنێو زانایانی ئیسلام دا مشتومڕو ڕاجیایی لەسەر دروست بووە، ئێستاش بەردەوامە.

جا لە سۆنگەی ئەوەوە، کە بە لابراو (منسوخ) دانانی ئایەتەکانی قوڕئان بەو چەمکە باوو زانراوەی، کە زانایانی پاشین بەکاریانهێناوە، کە بریتیە لە:

لابردنی حوکمێکی پێشتر بە حوکمێکی دواتر (إزالَة حُكمٍ سَابق بحُكمٍ لاحِق)، گەلێك جار بۆتە مایەی بەهەڵە داچوون لەبارەی هەندێك یاسای گرنگی شەریعەتەوە، لە زۆر بواری دینداریی دنیاداریىدا، بۆیە بە پێویستم زانی کە لێکۆڵینەوەیەك لەوبارەوە بکەم و، سەرەنجام ئەم بەرهەمەی لێدەرچوو، کە هیوادارم مایەی بەرچاو ڕوونکردنەوەی زۆر کەس‌و ڕاستکردنەوەی هەڵوێستی هەڵەو لاریان بێ، بەرانبەر قوڕئانی بەرزو مەزن و ئایەتە بەهێزو پێزەکانی.

هەر لەم پێشەکییەش دا بیروڕاو هەڵوێستی خۆم لەوبارەوە بەڕاشکاویی ڕادەگەیەنم، کە من پێم وایە هیچ ئایەت‌و بگرە ڕستەیەکیش‌و وشەیەکیش لە قوڕئان دا نیە، کە بە چەمك‌و واتای باوی ئەم ڕۆژگارە، لابراوو سڕاوە (منسوخ) بێ، واتە: قوڕئان هیچ ئایەت‌و ڕستەو وشەیەکی تێدا نیە، کە بخوێندرێتەوەو کاری پێنەکرێ !

عەلی باپیر

نوسینگەی تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن
هەولێر - شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
Mob:00964 750 460 51 22
Tel: 0964 750 25 18 138
www.tafseer-pub.com
tafseeroffice@yahoo.com

